

ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ ΑΝΟΙΓΜΑ ΣΤΟΝ 21ο ΑΙΩΝΑ

Οι προοπτικές του
Μουσείου Μπενάκη

Του Αγγελου Δεληβορριά

Ιστορικά αρχεία

Της Βαλεντίνης Τσελίκα

Φωτογραφικό Αρχείο

Των Φανής Κωνσταντίνου
Ειρήνης Μπουντούρη

Κέντρο Τεκμηρίωσης
Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής

Της Μάρως Καρδαμίτση-Αδάμη

Πινακοθήκη

Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα

Της Ιωάννας Προβίδη

Συλλογή Ισλαμικής Τέχνης

Των Άννας Μπαλλιάν
Μίνας Μωραΐτου

Στο Λιμένι της Μάνης

Των Κορνηλίας Ζαρκιά - Γιάννη Σαΐτα

Εξώφυλλο:

Το ιστορικό κτίριο του Μουσείου Μπενάκη άνοιξε εκ νέου τις πύλες του στις 8 Ιουνίου του 2000 με το βλέμμα στραμμένο στον 21ο αιώνα.

Υπεύθυνη «Επτά Ημερών»

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

Οι προοπτικές

Του ΑΓΓΕΛΟΥ ΔΕΛΗΒΟΡΡΙΑ

Διευθνή του Μουσείου Μπενάκη, Καθηγητή Κλασικής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Στον Γιώργο Πηλικό που με άκουσε πρώτος

Η ΕΠΑΝΑΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ του Μουσείου Μπενάκη από τις 8 Ιουνίου της φετινής χρονιάς, πέρα από τη σημασία της καθεαυτή, θα πρέπει να γίνει αντιληπτή ως μια από τις επιμέρους δράσεις στη διαδικασία της σταδιακής μεταλλαγής που υφίσταται η οργανωτική συγκρότηση του Ιδρύματος. Από καιρό είχα βέβαια υποστηρίξει ότι, για να εξασφαλιστεί το μέλλον του οργανισμού, ήταν απαραίτητο να αναθεωρηθεί η σύνθεση της δομής του. Είχα μάλιστα καταβάλει υπεράνθρωπες προσπάθειες, όχι μόνο για να γίνω πειστικός σε όσους

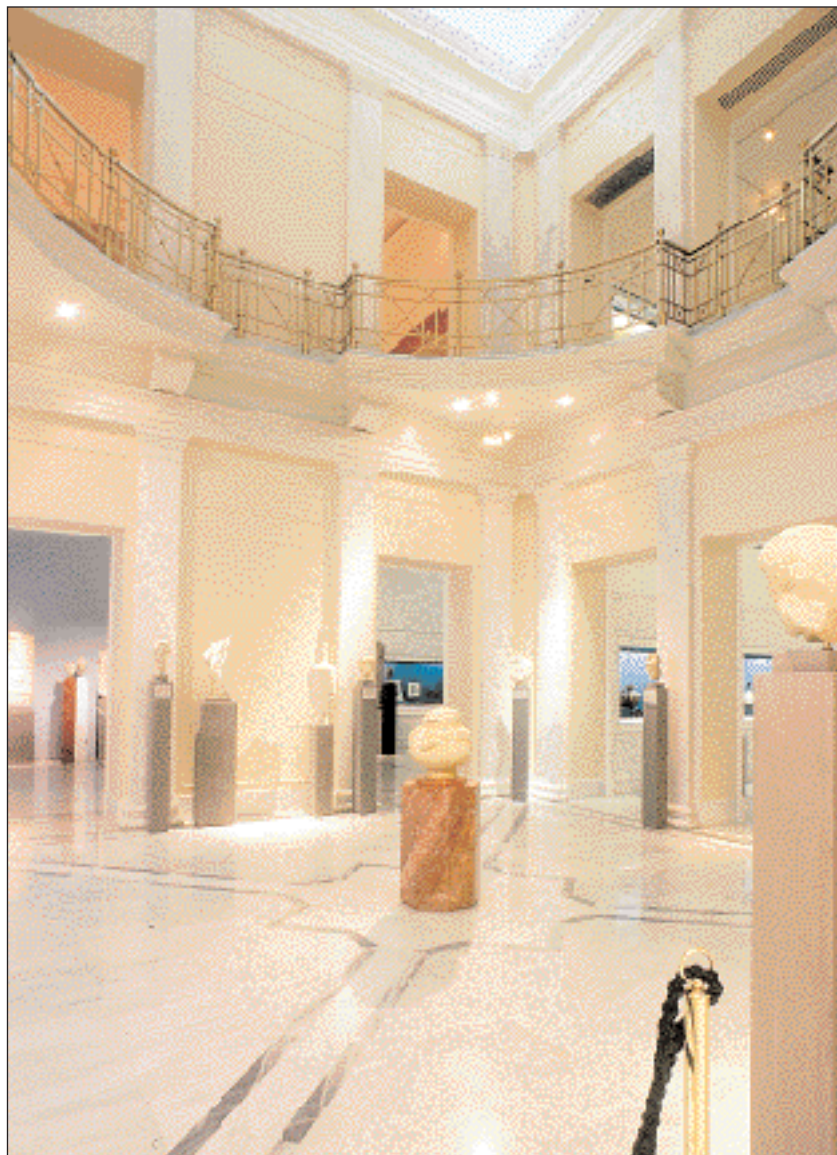
θεωρούσαν την κάθε αλλαγή ως προσβολή στη μνήμη του παρελθόντος, αλλά και για να κατοχυρώσω τα πρώτα, δειά ακόμα, φανερώματα ενός αρκετά φιλόδοξου αποκεντρωτικού προγράμματος, τις βασικές συντεταγμένες του οποίου θα συγκεφαλαιώσω για άλλη μια φορά, όσο γίνεται πιο απλοποιητικά.

Κεντρικός πυρήνας και του νέου σχήματος παραμένει το ιστορικό νεοκλασικό μέγαρο της λεωφόρου Βασιλίσσης Σοφίας, όπου εκτίθενται πλέον μόνον οι ελληνικές συλλογές και, με άξονα τη Γενική Διεύθυνση, αναπτύσσονται τα αντίστοιχα Επιστημονικά Τμήματα, η Βιβλιοθήκη, η Ηλεκτρονική Τεκμηρίωση, τα Εκπαιδευτικά Προγράμματα και οι Οικονομικές Υπηρεσίες. Γύρω από τον κεντρικό πυρήνα του οργανισμού έχει ήδη αυτονομηθεί

Επιμέλεια αφιερώματος:

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΑΜΑΣΚΟΣ

του Μουσείου Μπενάκη

◀ *Απόψεις του ισόγειου του Μουσείου Μπενάκη μετά την επαναλειτουργία του τον περασμένο Ιούνιο. Τα εγκαίνιά του υπήρξαν το σημαντικότερο πολιτιστικό γεγονός της χρονιάς στην Ελλάδα (φωτ.: Ι. Χαϊζηοιάδου).*

ως αυτοτελής, αυτοδιοικούμενη οντότητα το ανεξάρτητο σήμερα Τμήμα των Ιστορικών Αρχείων, με τη μεταφορά του από το 1994 στην Κηφισιά και τη μετεγκατάστασή του στην ιστορική επίσης έπαυλη της Πηνελόπης Δέλτα, προσφορά της κόρης της Αλεξάνδρας Παπαδοπούλου. Ακολούθησε το 2000 η «απεξάρτηση» του Τμήματος των Φωτογραφικών Αρχείων, με τη μεταφορά και τη νέα του οργάνωση στο σπίτι της Μάϊρης Καρόλου, στο Κολωνάκι, το οποίο, σύμφωνα με δική της επιθυμία, κληροδοτήθηκε στο Ίδρυμα από την αδελφή της Πηνελόπη Βλάχκαλη. Από το 1998 είχαν ήδη αρχίσει τα οικοδομικά έργα για τη μετασκευή και ανάπτυξη ενός κτιριακού συγκροτήματος στην περιοχή του Κεραμικού, δωρεά του Λάμπρου Ευταξία, προκειμένου να στεγαστούν, σύμφωνα με τις σύγχρονες μουσειολογικές προδιαγραφές, οι πολύτιμες, μοναδικές στον δυτικό κόσμο, συλλογές της Ισλαμικής Τέχνης, έτσι ώστε να προσφερθούν στην Ελληνική Πολιτεία οι δυνατότητες

ενός σημαντικού κέντρου για την άσκηση μιας δυναμικής πολιτιστικής πολιτικής προς την Ανατολή και τον Νότο. Ας σημειωθεί ότι όλα αυτά τα έργα προϋποθέτουν, εκτός από τον μακροχρόνιο σχεδιασμό, εξαντλητικές αρχιτεκτονικές μελέτες, σοβαρές οικοδομικές παρεμβάσεις, επίπονες αναλώσεις για την προετοιμασία και τον εξοπλισμό, εξουθενωτικές αναζητήσεις των αναγκαίων οικονομικών πόρων.

Με τις τέσσερις καθοριστικές αυτές δράσεις, οι οποίες για τα ελληνικά δεδομένα έχουν επαναστατικό χαρακτήρα, το στίγμα του Μουσείου Μπενάκη μετατίθεται αποφασιστικά στον ευρύτερο χώρο της πρωτεύουσας, η παρουσία του υπηρετεί πληρέστερα τις αυξημένες κοινωνικές ανάγκες, και το επιστημονικό-πολιτιστικό του έργο απευθύνεται σε αμεσότερους αποδέκτες και συνεργούς. Τη βασική αποκεντρωτική σύλλη-

Αυτοτελείς μουσειακές-ερευνητικές οντότητες αναπτύσσονται γύρω από το ιστορικό κτίριο

▲ Κούκλες και παιχνίδια από τη συλλογή της Μαρίας Αργυριάδη, η οποία δωρήθηκε στο Μουσείο και θα εκτεθεί στο νέο ίδρυμα Μουσείο Παιχνιδιών στο Παλαιό Φάληρο.

ψη του προγράμματος θα συμπληρώσει σύντομα η δημιουργία ενός κέντρου αφιερωμένου στη νεοελληνική καλλιτεχνική παραγωγή, με έδρα του το επί της οδού Κριεζώτου ακίνητο του Νίκου Χατζηκυριάκου-Γκίκα, όπου βρίσκονται το μουσειακής αξίας σπίτι με τις συλλογές και το εργαστήρι του καλλιτέχνη. Εκεί θα λειτουργήσουν μελλοντικά μια βιβλιοθήκη Ιστορίας της Τέχνης και ένα Αρχείο Ελλήνων Καλλιτεχνών, θα εξασφαλιστεί ένας μεγάλος χώρος για ποικίλες περιοδικές εκδηλώσεις, και θα μετεγκατασταθεί το Τμήμα Συντήρησης και Αποκα-

τάστασης Έργων Τέχνης. Ταυτόχρονα ολοκληρώθηκε ήδη η προεργασία για τη μετατροπή του νεογοθτικού μεγάρου στο Παλαιό Φάληρο, που κληροδότησε η Βέρα Κουλούρα, σε Μουσείο του Παιδιού και των Παιχνιδιών του, σε κέντρο, δηλαδή, «ψυχαγωγίας» για τις πολύ νεανικές ηλικίες της επιβαρυσμένης αυτής περιοχής.

Την «εξακτίνωση» του Μουσείου Μπενάκη στον αθηναϊκό, αλλά και στον ευρύτερο ελληνικό χώρο στηρίζει θεωρητικά η σύμπτωση μιας ολόκληρης σειράς από ιδεολογικού βάρους αρχές και θεμελιακές σημασίες

παράγοντες, μεταξύ των οποίων ο προφανής πλέον κίνδυνος της εντροπίας, που αντιμετωπίζουν οι αντίστοιχοι συγγενείς οργανισμοί, δεν είναι και ο μόνος. Η εφαρμογή ενός συστήματος «ανοικτού» στα ενδεχόμενα και στις προοπτικές του μέλλοντος, σε πολλές ασυνειδητοποιητές σήμερα ανάγκες και στις προκλήσεις των νέων καιρών, που είναι βέβαιο πως θα προκύψουν, καλύπτει το βασικής προϋποθέσεως σκέλος της έγκαιρης υποδομής. Ως παράδειγμα χαρακτηριστικό θα μπορούσε να αναφερθεί η σχετικά πρόσφατη δημιουργία του Κέντρου Τεκμηρίωσης της Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής, η απρόσμενη -η συγκινητική, θα έλεγα- υποδοχή του οποίου συντονίζει τους ρυθμούς των επόμενων βηματισμών, των νέων, δηλαδή, στόχων προς αυτήν, αλλά και προς άλλες κατευθύνσεις. Ο όγκος συγκεκριμένα του υλικού, που συγκεντρώνεται καθημερινά, ορίζει το χρέος του Ιδρύματος απέναντι στην περισυλλογή και την έρευνα, την προστασία και την ανάδειξη, τη μετουσίωση της πληροφορίας σε γνωστικό υπόδειγμα και παραδειγματικό καθήκον, θέτοντας παράλληλα ως απώτερο σκοπό τη στέγαση των υπηρεσιών του σ' έναν ανάλογης σημασίας αποκεντρωμένο και αυτονομημένο επίσης χώρο.

Το Λιμνί της Μάνης

Το ίδιο ακριβώς ισχύει και στην περίπτωση της «εμπλοκής» του Μουσείου με τα προβλήματα που δημιουργεί η προστασία και η ανάδειξη ενός μαγευτικού παραδοσιακού οικισμού της Μάνης. Αναφέρομαι βέβαια στο Λιμνί του Οιτύλου, στη μελέτη αποκαταστάσεως του παλατιού των Μαυρομικαλαίων και του περιβάλλοντος χώρου, στην απόκτηση του μοναστηριού της Παναγίας της Βρετίτις με τη συνδρομή του Ιδρύματος Σταύρου Νιάρχου, καθώς και στην ήδη ολοκληρωμένη μελέτη για την αναστήλωσή του. Δεν πρόκειται, δηλαδή, μόνο για την ανάπλαση της ιστορικής εικόνας του οικισμού, αλλά και για τη δημιουργία της στέγης που είναι απαραίτητη σ' ένα Κέντρο Μελέτης και Προβολής της Αρχιτεκτονικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Μάνης: Μιας στέγης με εντελώς σύγχρονες, θα έλεγα και πάλι, προδιαγραφές λειτουργίας, με άνετους χώρους για αρχεία, σχεδιαστήρια και μελετητήρια, για φιλοξενία Ελλήνων και ξένων ερευνητών, ειδικών σε ζητήματα της περιοχής, και με προορισμό την παροχή υπηρεσιών στις όποιες πάντοτε συνειδητοποιημένες ανάγκες του τόπου. Και σ' αυτή την περίπτωση καθοριστική υπήρξε μια αυτονόητη συναίσθηση χρέους απέναντι στα πράγματα, αλλά και σε όσους αγωνίζονται για τη διάσωσή τους, μια αυτονόητη διάθεση συμμετοχής στις προσπάθειες που καταβάλλουν άλλοι φορείς της Πολιτείας, καθώς και η επίσης αυτονόητη -όσο και ασυνήθης- ετοιμότητα του Ιδρύματος να είναι ενεργά παρόν όπου και όποτε απαιτηθεί.

Όπως είναι γνωστό, με εξαίρεση την Εθνική Πινακοθήκη, το Μουσείο Ασιατικής Τέχνης της Κέρκυρας, το Μουσείο Teriade της Μυτιλήνης και, τελευταία, το νεοϊδρυθέν Μακεδονικό

Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης στη Θεσσαλονίκη, οι πολιτισμοί άλλων λαών και άλλων εποχών προσφέρονται στις γνωστικές ανάγκες των Ελλήνων μόνο μέσω των βιβλίων, και όχι βέβαια διά της παρεχόμενης παιδείας. Εντελώς αντίθετα, δηλαδή, απ' ό,τι συμβαίνει σε όλη την προηγμένη υφήλιο. Η ευκολία με την οποία αποποιούμεθα την πρόταση της Ελίζας Γουλανδρή, όπως άλλωστε είχαμε παλαιότερα αποποιωθεί τη δωρεά του Ιωάννη Πασσά ή την εκφρασθείσα επιθυμία του Γιώργου Κωστάκη, προδίδει την εγκληματική αυτάρκεια της νεοελληνικής πραγματικότητας και την άνετη αυτοϊκανοποίησή της με τα επιτεύγματα του ελληνικού θαύματος, και μάλιστα όχι με όλα. Η μεγάλη συλλογή της κινεζικής κεραμικής που κατέχει το Μουσείο Μπενάκη, από τις πιο αντιπροσωπευτικές διεθνώς, μας προσφέρει σήμερα μια μοναδική, ουσιαστικά, διέξοδο επικοινωνίας με την τέχνη της Απω Ανατολής, και -για τη δική μου τουλάχιστον λογική- θα της έπρεπε μια ανάλογη αυτονόμηση στο πλαίσιο του «ανοικτού» αναδιοργανωτικού προγράμματος που ανέπτυξα πιο πάνω. Ακριβώς το ίδιο ισχύει για την πλουσιότατη συλλογή της Κοπτικής Τέχνης, η επιστημονική επεξεργασία της οποίας έχει ήδη ξεκινήσει σε συνεργασία με το Μουσείο του Λούβρου, καθώς και για ορισμένες άλλες συλλογές, που είτε έχουν κατατεθεί προ καιρού είτε πρόκειται να κατατεθούν σύντομα στο Ίδρυμα, διευρύνοντας το ανάπτυγμα των εκθεσιακών του προοπτικών προς νέες κατευθύνσεις. Στις πρώτες ανήκει μια σημαντική ενότητα με έργα γαλλικής, μεταϊμπρεσιονιστικής ζωγραφικής, κληροδότημα της Λίτσας Παπασπύρου, στις δεύτερες μια μικρότερη, αλλά εξίσου πολύτιμη συλλογή έργων προκολομβιανής τέχνης των πολιτισμών της Κεντρικής Αμερικής. Χωρίς τίποτα να αποκλείει και άλλα ανοίγματα, άλλα πετάγματα προς άλλες κατευθύνσεις του πολιτιστικού χρέους.

Η νέα τεχνολογία στο Μουσείο

Η κοινή ηλεκτρονική στήριξη των διαφόρων παραρτημάτων του Μουσείου, η διασύνδεσή τους και η αυτόματη, μέσω υπολογιστών, επικοινωνία τους τόσο με τον κεντρικό κορμό του Ίδρυματος και τη Βιβλιοθήκη του όσο και με το Διαδίκτυο, είναι πλέον γεγονός. Οφείλεται μάλιστα στην έγκαιρη καθιέρωση της λειτουργίας του Τμήματος Ηλεκτρονικής Τεκμηρίωσης, χάρη στο οποίο όλος ο μουσειακός οργανισμός εδράζεται στέρεα πάνω σε απόλυτα εκσυγχρονισμένες υποδομές. Με την ευκαιρία αυτή, οφείλω να προσθέσω ότι το Τμήμα της Τεκμηρίωσης, όπως άλλωστε και κάθε νέο Τμήμα του Μουσείου, έγινε πραγματικότητας παρά την εντελώς ανεπαρκή ετήσια χορηγία του Δημοσίου. Δεν έχει νόημα να παραθέσω εδώ τα αριθμητικά μεγέθη κι ακόμα λιγότερο να επικαλεστώ συγκριτικά δεδομένα. Θα ήθελα, εντούτοις, να υπενθυμίσω, σε σχέση κυρίως με τις εξαγγελίες περί ευρωπαϊκών προσανατολισμών και άλλα κληρά παρόμοια, ότι επείγει πλέον η καθιέρωση

αδιάβλητων αξιολογικών κριτηρίων σύμφωνα με την παράδοση άλλων κρατών, όπου λαμβάνεται σοβαρότερα υπόψη η έκταση του επιτελούμενου έργου, η σημασία της προσφοράς, η αξιοποίηση του υλικού, η ποιότητα των εκδόσεων, το ανάπτυγμα των εκδηλώσεων, ο αριθμός των απασχολούμενων, και -καθόλου λιγότερο- η ανεύρεση και αξιοποίηση άλλων χρηματοδοτικών πηγών.

Προσπαθώντας όσο γίνεται πιο συνοπτικά να ορίσω τις συντεταγμένες των μελλοντικών προοπτικών του Ίδρυματος, θα πρέπει να τονίσω και πάλι τους αλληλοεξαρτημένους και συμπληρωματικούς στόχους της εκπαιδευτικής και επιστημονικής αποστολής με την εκπλήρωση του κοινωνικού χρέους, της ενθάρρυνσης μιας νεότερης γενιάς ερευνητών με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, της περαιτέρω καλλιέργειας μιας συστηματικής επικοινωνιακής πολιτικής με την προσφορά νέων διεξόδων ψυχα-

▲ Αποψη του αναγνωστηρίου και του χώρου μελέτης του αρχαικού ελικού στο διαμέρισμα επί της Πλατείας Κολωνακίων, όπου στεγάζεται τώρα το Φωτογραφικό Αρχείο.

▲ Συντηρήτρια φωτογραφιών επί το έργον στο χώρο συντήρησης του Φωτογραφικού Αρχείου.

γωγίας, τη συνεπέστερη εξαγωγή του ελληνικού πολιτιστικού προϊόντος στο εξωτερικό με την ενεργό συμμετοχή στα διεθνή πολιτιστικά δρώμενα, την τόνωση της εκδοτικής δραστηριότητας κτλ., κτλ. Και όλα αυτά σε στενή συνεργασία με τους συναρμόδιους φορείς της κρατικής και ιδιωτικής πρωτοβουλίας, με την εκπλήρωση του απαραίτητου όρου της συναδελφικής αλληλεγγύης, με τη συνείδηση ότι το κάθε επιτελούμενο έργο αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα ενός ενιαίου συνόλου και με τη σοβαρότητα που συνεπάγεται η ευθύνη της πολιτιστικής πολιτικής, στο έστω και περιορισμένο τμήμα του χώρου που μας αναλογεί.

Ακόμα και αν δεν βρει συνεχιστές, είμαι βαθύτατα πεπεισμένος ότι το υπόδειγμα που προτείνει το Μουσείο Μπενάκη για την αντιμετώπιση των προκλήσεων του μέλλοντος, θα ερεθίσει τις γόνιμες διεργασίες της περιέργειας σε θεωρητικό τουλάχιστον επίπεδο.

Ιστορικά Αρχεία

▲ Καλοκαίρι του 1920, ο Ελ. Βενιζέλος στην είσοδο της οικίας Δέλια. Αριστερά ο Κλέαρχος Μαρκαντιωνάκης, δεξιά ο Εμμ. Μπενάκης. Τα αρχεία του μεγάλου Κρητικού, καθώς και ορισμένων συνεργατών του (Μαρκαντιωνάκης) δίνουν μια πλήρη εικόνα των γεγονότων της εποχής.

Της ΒΑΛΕΝΤΙΝΗΣ ΤΣΕΛΙΚΑ

Υπεύθυνης των Ιστορικών Αρχείων
του Μουσείου Μπενάκη

ΤΟ ΤΜΗΜΑ Ιστορικών Αρχείων του Μουσείου Μπενάκη αποτελεί έναν από τους πλέον οργανωμένους φορείς κατάθεσης και φύλαξης αρχείων στην Ελλάδα. Η συγκρότηση των συλλογών του οφείλεται στον ιδρυτή του Μουσείου, Αντώνη Μπενάκη, ο οποίος με το πάθος που τον κατείχε για την ιστορική και πολιτιστική εξέλιξη της χώρας του, ξεκίνησε από τις αρχές του 20ού αιώνα να συλλέγει ιστορικά τεκμήρια. Μετά το θάνατό του το 1954, οι συλλογές εμπλουτίστηκαν από δωρεές ιδιωτών και σήμερα το Τμήμα αριθμεί τις 670 αρχειακές μονάδες, οι οποίες κατά το μεγαλύτερο μέρος τους είναι προσβάσιμες στο κοινό.

Κατ' αντιδιαστολή προς τα δημόσια ή κρατικά αρχεία των οποίων οι μαρτυρίες είναι παράγωγα του επίσημου κυρίως κράτους και ως εκ τούτου αποτελούν μια πιο έγκυρη και αξιόπιστη πηγή για την ιστορική έρευνα, τα ιδιωτικά αρχεία μπορούν να δώσουν μια άλλη διάσταση στην ιστοριογραφία. Ο πλούτος και η πολυμορφία των ειδήσεων των διαφόρων εγγράφων (επιστολών, ημερολογίων, αναφορών), ανεξάρτητα από την αντικειμενικότητα του περιεχομένου τους, αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα και αποτελούν καιρικές μαρτυρίες, διατηρώντας πάντοτε την αξία του τεκμηρίου της εποχής κατά την οποία παρήχθησαν.

Η έννοια του «αρχείου» ως θεσμού ανάγεται στην αρχαιότητα. Η εξέλιξή του με το πέρασμα του χρόνου δεν αλλοίωσε την αρχική του σημασία, αλλά προσέδωσε σε αυτήν άλλες ιδιότητες και χαρακτηριστικά, όπως αυτά έχουν διαμορφωθεί μέχρι σήμερα.

Το άνοιγμα των αρχείων στην έρευνα προσήλκυσε το ενδιαφέρον των ιστορικών για την ανάπτυξη και αξιοποίηση των αρχειακών πηγών που εμφανίζεται πιο έντονο τη σύγχρονη εποχή και έδωσε επί πλέον τη δυνατότητα διασταύρωσης και επαλήθευσης των ιστορικών δεδομένων.

Στην Ευρώπη τα αρχεία άνοιξαν ελεύθερα για το κοινό το πρώτο μισό του 19ου αιώνα, μετά από τις μεταρρυθμίσεις του Ναπολέοντα και τη νομοθετική ρύθμιση που έγινε στη Γαλλία με βούλευμα της 25ης Ιουνίου 1794.

Στην Ελλάδα, μολονότι υπήρχε παράδοση αιώνων στην ύπαρξη δημοσίων αρχειοφυλακίων όπως ήταν τα αρχεία της Κέρκυρας, της Ζακύνθου, Κρήτης, Σάμου, κ.λπ., ορισμένα από τα οποία χρονολογούνται από την εποχή της ενετοκρατίας, η πρώτη νομοθετική ρύθμιση για την ίδρυση των

Αρχείων του Κράτους έγινε μόλις τον 20ό αιώνα, με το νόμο 380/1914, ο οποίος όμως δεν περιείχε καμιά διάταξη για την κοινοποίησή τους στο κοινό.

Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα ιδρύθηκαν φορείς από ιδιωτική πρωτοβουλία, πολιτιστικές εταιρείες, σύλλογοι ή μουσεία όπως π.χ. η Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία, που εκτός από την παιδευτική αποστολή τους λειτουργήσαν και ως χώροι υποδοχής αρχείων, κατά το πλείστον ιδιωτικών, που φρόντισαν για τη διασφάλιση και προστασία του υλικού. Οι φορείς αυτοί αυξήθηκαν τα τελευταία χρόνια αποτελώντας σήμερα έναν αξιόλογο αριθμό στο αρχαιακό δυναμικό της χώρας. Μέσα σε αυτούς συγκαταλέγεται και το Μουσείο Μπενάκη.

Το περιεχόμενο των συλλογών

Οι συλλογές του Τμήματος περιλαμβάνουν πολυμορφία αρχαιακού υλικού, από τα παλαιότερα είδη γραφής όπως ήταν οι πάπυροι (1ος μ.Χ. αι. - 8ο μ.Χ.) και οι ξύλινες πινακίδες (6ος αι. μ.Χ.) έως τα πλέον σύγχρονα. Αρχεία φυσικών προσώπων, οικογενειών, πολιτικών προσώπων και οργανώσεων, αρχεία λογοτεχνών, μουσικών, πολιτικών διπλωματών, συλλογές εγγράφων και εντύπων, συλλογές φωτογραφιών, οπτικοακουστικό υλικό, αποτελούν έναν ανεκτίμητο θησαυρό τεκμηρίων που εκτείνεται χρονικά έως τον 20ό αιώνα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα αρχεία μεγάλων αστικών οικογενειών του 18ου και 19ου αι., πολλές από τις οποίες έχουν ρίζες παλαιές και είναι συνδεδεμένες με τις πολιτικές εναλλαγές και εξελίξεις της χώρας μας. Μέλη των οικογενειών αυτών διαδραμάτισαν πρωτεύοντα ρόλο στην απελευθέρωση του ελληνικού έθνους και στην άσκηση πολιτικής εξουσίας τόσο κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όσο και στο μεταγενέστερο ελληνικό Κράτος. Τα πιο αντιπροσωπευτικά είναι τα αρχεία των Ηγεμόνων Βλαχίας Ιωάννη Καρατζά (1745-1844) και Μολδαβίας Μιχαήλ Σούτσου, καθώς και το αρχείο της οικογένειας Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου.

Τα έγγραφα της Φιλικής Εταιρείας, των Φιλελλήνων, τα αρχεία των αγωνιστών Γεωργίου Καραϊσκάκη, Λόντου, Γεωργίου Βούλγαρη, το αρχείο του Αγώνα, η συλλογή Πετρακάκου, καθώς και πλήθος άλλων λυτών εγγράφων διαφωτίζουν τον ερευνητή

για την προεργασία της Ελληνικής Επανάστασης, καθώς και την εξέλιξή της.

Ενας αρκετά σημαντικός αριθμός αρχείων και συλλογών αναφέρεται στα γεγονότα που σημάδεψαν τα χρόνια της βασιλείας του Οθωνα (1832-1862) και του Γεωργίου Α' (1863-1913), όπως είναι: το αρχείο του στρατηγού Καλλέργη, η συλλογή Βλαχογιάννη, το αρχείο Γεωργίου Βασιλείου, Παναγιώτη Νοταρά, η συλλογή Λαδά κ.ά. Για το πρώτο ήμισυ του 20ού αι., τα πιο αντιπροσωπευτικά είναι το αρχείο του μεγάλου Έλληνα πολιτικού, Ελευθερίου Βενιζέλου και ορισμένων συνεργατών του, όπως: του Παναγιώτη Δαγκλή, των αδελφών Γεωργίου και Κωνσταντίνου Βεντήρη, του Αθω Ρωμάνου, του Κλέαρχου Μαρκαντωνάκη, τα οποία δίδουν μια πλήρη εικόνα των γεγονότων της εποχής.

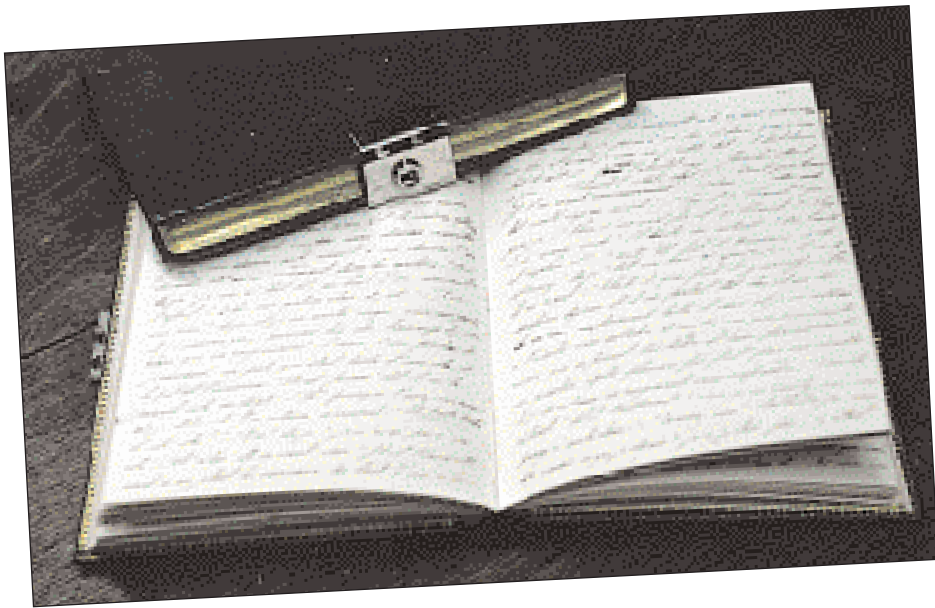
Μια άλλη κατηγορία αρχείων με πολιτικό περιεχόμενο είναι αυτά των ατόμων που έδρασαν σε διάφορες πα-

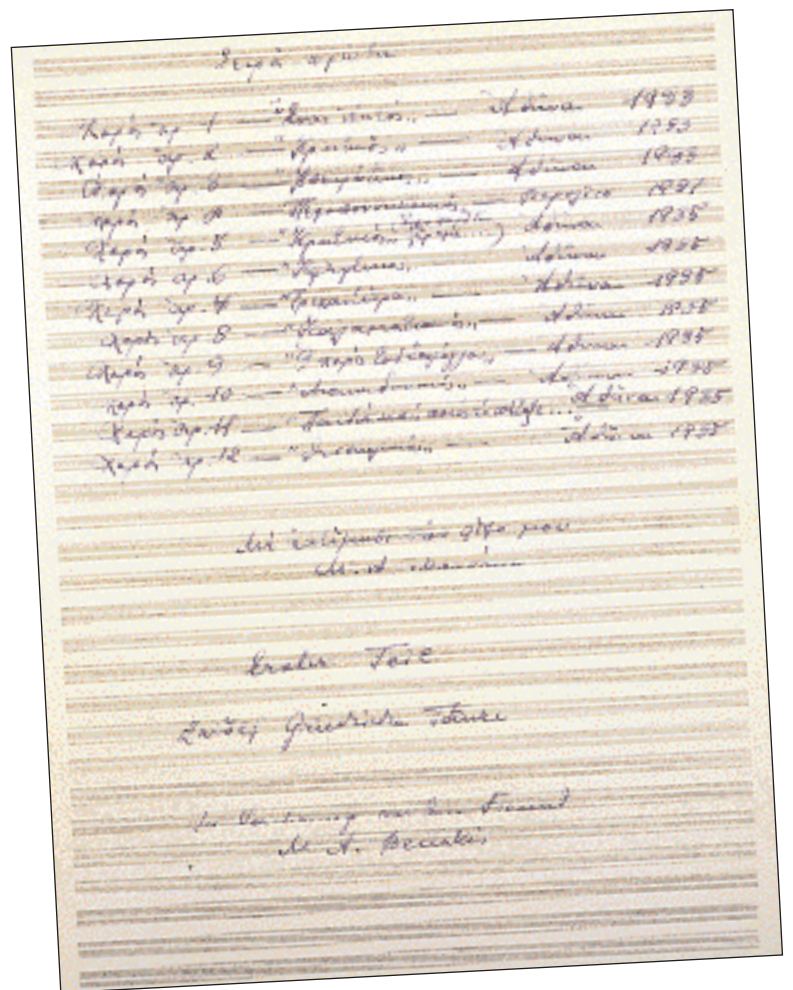
◀ Εφοδιαστικό των μελών της Φιλικής Εταιρείας Μανουήλ Μπαρμπαρήγα από τη Σαντορίνη (1821).

▲ Εξώφυλλο του χειρογράφου του Νικολάου Μανιζάρου με τη δεύτερη μελοποίηση του «Υμνος εις την Ελευθερία» (1844), το οποίο αφιερώνεται στον Οθωνα.

▲ Προσωπικά ημερολόγια της Πηνελόπης Δέλτα, όπου περιγράφονται τα εφηβικά της χρόνια μέχρι και το γάμο της (Αλεξάνδρεια, 1899).

▲ Σελίδα από το χειρόγραφο του Ν. Σκαλκώτα (1904-49) με τους 36 ελληνικούς χορούς (1931-36), αφιερωμένο στον γιο του Αντώνη Μπενάκη, Μανώλη.

▲ Χειρόγραφη ανθολογία με ποικίλη έλη σι-χουργήματα – ηρωικά, ερωτικά, εντύπια κ.ά. Κυκλοφορούσαν πριν από την Επανάσταση στις ανθοώδεις ελληνικές κοινότητες της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης και των παραδονάβιων ηγεμονιών (1770).

ράνομες οργανώσεις κατά την περίοδο της εθνικής αντίστασης και στη συνέχεια πολιτεύτηκαν. Πρόκειται για ιστορικά έγγραφα που συγκροτήθηκαν από τα άτομα αυτά, ή για προφορικές μαρτυρίες των ιδίων και περιλαμβάνουν καταστατικά συγκρότησης των αντιστασιακών οργανώσεων, αλληλογραφία πολιτικού και στρατιωτικού περιεχομένου, καθώς και άλλου είδους έγγραφα. Τα αρχεία αυτά είναι: του Ηρακλή Πετιμεζά, σχετικά με την οργάνωση ΕΔΕΣ, του Ιωάννη Πελέκη, για την οργάνωση Απόλλων, του Στέφανου Δούκα για την οργάνωση ΜΥΔΑΣ, του Ερρίκου Μοάτσου, του Κωνσταντίνου Μπενάκη για την ΥΒΟΝΝΗ και Νικολάου Μπιτιλναιού για τη δράση του κατά την περίοδο εκείνη.

Θα πρέπει ακόμη να επισημανθεί η ύπαρξη των αρχείων τεσσάρων Ελλήνων μουσουργών, Μάντζαρου, Καρρέρ, Σκαλκώτα και Παπαϊωάννου, όπως και τα αρχεία μεγάλων Ελλήνων ποιητών και λογοτεχνών, Σικελιανού, Καβάφη, Πηνελόπης Δέλτα. Τέλος,

ένας σημαντικός αριθμός φωτογραφικών συλλογών εικονογραφούν ιστορικά γεγονότα από τα τέλη του 19ου αι. έως τις μέρες μας.

Νέο κτίριο – προοπτικές

Από τον Οκτώβριο του 1994 τα Ιστορικά Αρχεία στεγάζονται στην οικία Δέλτα, στην Κηφισιά, στη συμβολή των οδών Εμμ. Μπενάκη 38 και Στ. Δέλτα. Η απομάκρυνση των αρχείων από την έδρα του κεντρικού μουσείου οφείλεται στην έλλειψη ζωτικού για τη λειτουργία του τμήματος χώρου, την οποία επέτεινε η αλματώδης αύξηση του υλικού.

Το κτίριο παραχωρήθηκε στο Μουσείο Μπενάκη το 1989, ως «δωρεά εν ζωή» από την Αλεξάνδρα Παπαδοπούλου. Στο σπίτι αυτό έζησε η οικογένεια του Στέφανου και της Πηνελόπης Δέλτα από το 1916 έως την ημέρα του θανάτου τους, το οποίο υπήρξε σύμφωνα με την οικογενειακή τους παράδοση, τόπος συγκέντρωσης για τους ανθρώπους του πνεύματος και της πολιτικής.

Το νέο οίκημα είναι τριώροφο κτίσμα των αρχών του αιώνα με ενδιαφέροντα αρχιτεκτονικά στοιχεία, δανεισμένα από μεσαιωνικά και νεοκλασικά πρότυπα. Η ανακαινισή του έγινε με ελάχιστες επεμβάσεις στο εσωτερικό, ώστε να εξασφαλιστεί η λειτουργικότητά του, δίχως όμως να αλλοιωθεί η φυσιογνωμία του. Για τους αποθηκευτικούς χώρους στο υπόγειο έχουν προβλεφθεί οι κατάλληλες συνθήκες φύλαξης του υλικού, ενώ ο λειτουργικός χώρος του αρχείου στον πρώτο όροφο έχει διαμορφωθεί έτσι, ώστε να εξυπηρετεί τις ανάγκες του κοινού κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Ακόμη, στο υπόγειο προβλέπεται να λειτουργήσει εργαστήριο συντήρησης χαρτιού. Τέλος, οι αίθουσες των παλαιών χώρων υποδοχής στο ισόγειο θα διατίθενται για εκθέσεις, διαλέξεις, εκπαιδευτικά προγράμματα και άλλες πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Με την εγκατάσταση στο νέο κτίριο ανοίγονται νέες προοπτικές τόσο στον οργανωτικό τομέα των αρχείων, όσο και στον ερευνητικό. Διευρύνου-

▲ Φιρμάνι ανάρρησης του Μητροπολίτη Καισαρείας Παρθενίου. Στο πάνω μέρος ο αυτοκρατορικός τουράς (1734).

► Ξέλινη κηρωμένη πινακίδα του 6ου αι. μ.Χ., η οποία χρησιμοποιήθηκε στην εκμάθηση γραφής.

▲ Το ανακαινισμένο κτίριο όπου στεγάζονται τα Ιστορικά Αρχεία στην Κηφισιά, από την πλευρά της κυρίας εισόδου.

νται οι δυνατότητες των εργασιών υποδομής και επεξεργασίας του υλικού με νέα τεχνολογικά μέσα και έχουν προγραμματιστεί διάφορες εκδόσεις, οι οποίες αποσκοπούν στην ενημέρωση του κοινού και την προβολή του υλικού. Οσον αφορά το πρώτο θέμα, πέρα από τις βασικές αρχειονομικές εργασίες, το τμήμα έχει προχωρήσει στην ηλεκτρονική αρχειοθέτηση με την εισαγωγή αναλυτικών στοιχείων στη βάση δεδομένων (Advanced), που έχει παραμετροποιηθεί ειδικά για τις ανάγκες των αρχείων. Οσον αφορά το θέμα των εκδόσεων, ορισμένες από αυτές βρίσκονται στο στάδιο της τελικής προετοιμασίας όπως ο Γενικός Οδηγός των Αρχείων,

οι επιμέρους αναλυτικοί κατάλογοι, καθώς και η έκδοση του αρχείου του Ανδρέα Μουστοξύδη. Στο στάδιο της εκτύπωσης βρίσκεται το βιβλίο: Greek Papyri in the Benaki Museum, το οποίο περιλαμβάνει τις συλλογές των ελληνικών παπύρων.

Παράλληλα, θα πρέπει να επισημάνουμε τις συνεργασίες με άλλους επιστημονικούς φορείς και ιδρύματα της χώρας, είτε για την παραγωγή ερευνητικών προγραμμάτων, διατριβές, εργασίες, κ.λπ., είτε για την εκπαίδευση αποφοίτων των ΑΕΙ και ΤΕΙ στη διαχείριση των αρχείων. Τέλος, στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η διοργάνωση εκθέσεων, ή η συμμετοχή σ' αυτές, στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

Από τις τελευταίες διεθνείς συνεργασίες στον τομέα αυτό ήταν η παραχώρηση υλικού για την έκθεση Αθήνα – Μόναχο, που πραγματοποιήθηκε στο Εθνικό Μουσείο του Μονάχου και στην Εθνική Πινακοθήκη στην Αθήνα, όπως και για την έκθεση Sissi Elizabetta d' Austria. L' impossibile altrove, που πραγματοποιείται στο κάστρο Μιραμάρ της Τεργέστης, από τον Ιούλιο του 2000 έως τον Ιανουάριο του 2001.

Από την παραπάνω σύντομη διαδρομή καταδεικνύεται η σπουδαιότητα της λειτουργίας ενός τέτοιου ερευνητικού κέντρου και ο ρόλος του στη διαφύλαξη και διαχείριση της ιστορικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. ❀

Φωτογραφικό Αρχείο

Των **ΦΑΝΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ**
ΕΙΡΗΝΗΣ ΜΠΟΥΝΤΟΥΡΗ

Φωτογραφικό Αρχείο

▲ *Αποψη της Ακρόπολης από νοτιοανατολικά, 1851. Φωτογραφία του Alfred - Nicolas Normand.*

ΤΟ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ Αρχείο του Μουσείου Μπενάκη λειτουργεί από το 1973, επιβεβαιώνοντας την ιδιαιτερότητα του Ιδρύματος που εξαρχής διακρίθηκε ως οργανισμός ευέλικτος, έτοιμος να ανταποκριθεί στις εκάστοτε κοινωνικές επιταγές και στις μελλοντικές προκλήσεις. Συγκεκριμένα, τη δημιουργία του επέβαλε η συνειδητοποίηση της τεκμηριωτικής αξίας της φωτογραφίας και η επιτακτική ανάγκη για τη διαφύλαξη της παραμελημένης φωτογραφικής μας κληρονομιάς, που ζωντανεύει με μοναδικές οπτικές μαρτυρίες την ιστορική

μνήμη. Στόχοι της πολιτικής του ορίστηκαν τόσο η συγκέντρωση, η διατήρηση και η τεκμηρίωση του φωτογραφικού υλικού όσο και η απρόσκοπτη πρόσβαση των μελετητών σε αυτό.

Αρχικά οι συλλογές συγκεντρώθηκαν με γνώμονα τα απεικονιζόμενα θέματα, προκειμένου να καλύψουν τη βυζαντινή και τη μεταβυζαντινή περίοδο ως προς τα μνημεία και τα έργα τέχνης, ενώ σύντομα η θεματογραφία διευρύνθηκε, απεικονίζοντας τη φυσιογνωμία του ελληνικού χώρου καθώς και την καθημερινή ζωή των κατοίκων, όπως εκδηλώνονταν στην παραδοσιακή της μορφή. Ήδη έχει γίνει αναφορά στα αρχεία των φωτογράφων που δημιούργησαν τον πυρήνα και στη συνέχεια το ανάπτυγμα των συλλογών του τμήματος (βλ. «Καθημερινή», «Επτά Ημέρες» 20/2/1994): του

◀ *Η Πύλη του Αδριανού. Στο βάθος οι Στέλοι του Ολυμπίου Διός. Φωτογραφία του Δημήτριου Κωνσταντίνου, 1851/58. Αλβουμίνη.*

της επανέκθεσης, το Φωτογραφικό Αρχείο, αν και ασφυκτιούσε σε ένα περιορισμένο χώρο όπου από κοινού στεγάζονταν οι εργαζόμενοι και το υλικό, είχε έντονη και συνεχή παρουσία στα φωτογραφικά δρώμενα. Την ίδια περίοδο ενδιαφέρουσες μονάδες προστέθηκαν στις συλλογές του που σήμερα αριθμούν 300.000 αρνητικά και 2.500 πρωτότυπες φωτογραφίες: το ιδιαίτερα σημαντικό ως προς το μέγεθος, την ποιότητα και την τεκμηρίωση αρχείο του Δ. Χαρισιάδη, το φωτογραφικό έργο του Νικολάου Τομπάζη, το σύνολο των φωτογραφιών του Henri Boissonnas από τη Μικρά Ασία και η φωτογραφική δημιουργία της συγγραφέως Έλλης Παπαδημητρίου, για τις οποίες ακολουθεί σύντομη αναφορά. Ακόμη, του καθηγητή-αρχιτέκτονα Χαράλαμпу Σφαέλλου με θέματα αρχιτεκτονικής από την Ελλάδα, την Ευρώπη και την Αφρική και του ακαδημαϊκού Ιωάννη Χαραμή που με το πάθος του ερασιτέχνη φωτογράφου, αποτύπωσε επιλεκτικά τα ελληνικά νησιά και την ενδοχώρα. Στη συλλογή των φωτογραφιών του 19ου αιώνα, που εμπλουτίζεται με συστηματική και συνεχή προσπάθεια, προστέθηκε ικανός αριθμός φωτογραφιών, καθώς και η σημαντική σειρά απόψεων και μνημείων της Αθήνας του 1851

από το Γάλλο αρχιτέκτονα Alfred - Nicolas Normand. Τέλος, κατατέθηκαν 154 φωτογραφίες εκθεσιακών διαστάσεων του Σπύρου Μελετζή, τυπωμένες από τον ίδιο το 1947 ως δωρεά του καλλιτέχνη και της της Εταιρείας Εικαστικών Τεχνών Α. Τάσσοσ και 700 διαφάνειες με θέματα από το αντάρτικο στην Ηπειρο, προσφορά του φωτογράφου Κώστα Μπαλάφα.

Ανασυγκρότηση του Αρχείου

Οι ποικίλες δραστηριότητες του Φωτογραφικού Αρχείου, το εύρος των συλλογών του και η ανάγκη ορθής φύλαξής τους, επέβαλαν την αυτονομισή του στο πλαίσιο του αποκεντρωτικού συστήματος, σύμφωνα με το οποίο αρθρώνεται η νέα σύνθετη δομή του μουσειακού οργανισμού. Στις

Περικλή Παπαχατζιδάκη, της Ρένας Ανδρεάδη, του Νίκου Ρίζου και της Λασκαρίνας Μπούρα που αποτυπώνουν επαρκώς τους βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς ναούς του ελλαδικού χώρου, του Στέφανου Μαλικόπουλου και του Λουκά Μπενάκη που απεικονίζουν την ελληνική ύπαιθρο στην προτουριστική της μορφή και της Μαρίας Ζαγορησίου που καταγράφει δείγματα της λαϊκής μας αρχιτεκτονικής.

Αποφασιστική ωστόσο για την εξέλιξη του τμήματος υπήρξε η δωρεά των σημαντικών φωτογράφων Nelly's και Βούλας Παπαϊωάννου. Το θεματικό εύρος του έργου τους σε συνδυασμό με την ιστορική και την

αισθητική του αξία, πυροδότησαν την επανεξέταση των κριτηρίων αξιολόγησης του υλικού. Εξάλλου, προς την ίδια κατεύθυνση οδήγησαν και οι τάσεις που αναπτύχθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες γύρω από τη φωτογραφία. Πέρα από τη μαρτυρία της φωτογραφικής εικόνας, δόθηκε έμφαση στους ίδιους τους δημιουργούς, στην εκφραστική τους δεινότητα, στη συνεισφορά τους ως προς το σύνολο της ελληνικής δημιουργίας και στη σχέση τους με τα διεθνή φωτογραφικά ρεύματα. Το έργο τους ήρθε στο φως, μελετήθηκε, παρουσιάστηκε στη χώρα μας, καθώς και σε μεγάλες διοργανώσεις του εξωτερικού, και κυκλοφόρησε μέσα από λευκώματα και καταλόγους.

Κατά το διάστημα που το Μουσείο παρέμεινε κλειστό λόγω των κτιριακών εργασιών και της προετοιμασίας

Φωτογραφική αποτύπωση όλων των πτυχών του νεοελληνικού βίου από το 1850 και μετά

◀ *Ο Πύργος των Ανέμων, φωτογραφία του Alfred – Nicolas Normand, 1851. Αλβουμίνη.*

▲ *Φωτογραφία της Κώσια Μπαλάφα, από τις θεατρικές παραστάσεις που ανέβασε η Λαϊκή Σκηνή του Γιώργου Κοτζιούλα με ηθοποιούς αντάρτες μπροστά σ' ένα κοινό που πρώτη φορά έβλεπε θέατρο (1944).*

αρχές του 2000 το Τμήμα μεταφέρθηκε σε ακίνητο της πλατείας Κολωνακίου (Φιλικής Εταιρείας 15), που δωρήθηκε στο Μουσείο από τη Μαίρη Καρόλου και την Πηνελόπη Βλάχαλη. Οι προϋποθέσεις ήταν πλέον ευνοϊκές, ώστε να αναπτυχθεί σύμφωνα με τις διεθνείς προδιαγραφές. Εξάλλου είχε κατασταλάξει η άποψη, ότι η φωτογραφία όφειλε να αντιμετωπιστεί τόσο ως προς την ιστορική και αισθητική της αξία όσο και ως προς τη φυσική της υπόσταση.

Ο νέος χώρος ύστερα από ορισμένες επεμβάσεις διαμορφώθηκε κατάλληλα

ώστε να καλύψει τις αυξημένες πλέον ανάγκες. Σε ένα ευρύχωρο αναγνωστήριο οι επισκέπτες με τη βοήθεια του προσωπικού μπορούν να αντλήσουν πληροφορίες από το υλικό, να ζητήσουν άδεια χρησιμοποίησής του, αλλά και να συμβουλευτούν τη φωτογραφική βιβλιοθήκη. Η σωστή φύλαξη του πρωτότυπου υλικού εξασφαλίζεται σε ιδιαίτερο χώρο, όπου με την υποστήριξη μηχανολογικού εξοπλισμού επικρατούν οι ενδεδειγμένες σταθερές τιμές θερμοκρασίας και υγρασίας, ενώ η δημιουργία σκοτεινού θαλάμου και εργαστηρίου λήψεων

διευκολύνει τις ποικίλες φωτογραφικές εργασίες, (εμφάνιση φιλμ, εκτύπωση, αντιγραφή πρωτότυπου υλικού) εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα αρχειακές προδιαγραφές. Η οργάνωση του πρώτου στη χώρα μας εργαστηρίου συντήρησης που αποβλέπει στη λήψη μέτρων για τη διατήρηση του πολύμορφου πρωτότυπου υλικού και στην αποκατάσταση των φθορών του, πιστεύουμε ότι θα διαμορφώσει μια νέα «στάση» ως προς την αρχειακή φωτογραφία. Ήδη το εργαστήριο λειτουργεί ως συμβουλευτικό κέντρο για ιδιωτικές συλλογές και για φωτογραφι-

κά αρχεία περιφερειακών φορέων.

Ανάμεσα στις μελλοντικές εργασίες του τμήματος, προτεραιότητα έχει η επανατοποθέτηση του υλικού, που προϋποθέτει σχολαστικό έλεγχο και νέα αρίθμηση, καθώς και η ηλεκτρονική αρχειοθέτησή του σε συνδυασμό με την ψηφιακή αναπαραγωγή αρνητικών και φωτογραφιών. Στην εκδοτική δραστηριότητα συμπεριλαμβάνεται το οφειλόμενο αφιέρωμα στο έργο της Βούλας Παπαϊωάννου (συνεργασία με τις εκδόσεις «Αγρα»), καθώς και η επανέκδοση του καταλόγου της έκθεσης του 1985 «Αθήνα 1839-1900.

Φωτογραφικές Μαρτυρίες», απαραίτητο εργαλείο για την ιστορία της πόλης των Αθηνών, αλλά και της ελληνικής φωτογραφίας. Ακόμη προγραμματίζεται σειρά μονογραφιών για τους παλαιούς Έλληνες φωτογράφους με τη συνεργασία άλλων φορέων ή συλλεκτών. Η εκθεσιακή δραστηριότητα του Αρχείου θα περιλάβει την παρουσίαση των φωτογράφων Δημήτρη Χαρισιάδη και Νίκου Τομπάζη, ενώ ταυτόχρονα θα φιλοξενήσει φωτογραφικές εκθέσεις ξένων ιδρυμάτων με ελληνικά θέματα. Εξάλλου, το άνοιγμα του Μουσείου προς τη σύγχρονη φω-

τογραφία, υποδηλώνεται με τη διοργάνωση της έκθεσης «Αθήνα 2000» που επιμελείται ο Πλάτων Ριβέλλης.

Το Φωτογραφικό Αρχείο με τη νέα του μορφή, φιλοδοξεί να καθιερωθεί ως κέντρο για την προστασία, τη μελέτη και τη διάδοση της φωτογραφικής κληρονομιάς, να προωθήσει την ανάθεση φωτογραφικών αποστολών με συγκεκριμένα θέματα ελληνικού ενδιαφέροντος και να συμβάλει στη διαμόρφωση φωτογραφικής παιδείας με τη διοργάνωση συναντήσεων γύρω από θέματα αρχειοθέτησης, συντήρησης και ιστορίας της φωτογραφίας.

▲ Τμήμα μεταφορών του ΕΛΑΣ από τ' Αγραφα στα Φουρνά Ενεργειανίας το φθινόπωρο του 1944. Φωτογραφία του Σπύρου Μελετιζή.

Henri-Paul Boissonnas

Το όνομα της οικογένειας Boissonnas έχει συνδεθεί με την Ελλάδα. Στον λαμπρότερο εκπρόσωπό της, Fred, οφείλουμε την τριακονταετή (1902-1930) εξύμνηση της Ελλάδας μέσα από 6.000 αριστουργηματικές φωτογραφίες. Με την πρόσφατη δωρεά στο Μουσείο Μπενάκη του φωτογραφικού αρχείου του γιου του Fred, Henri-Paul (1894-1966), από τους κληρονόμους του Luc και Lucien, συνεχίζεται η μακρά προσφορά της οικογένειας και ευρύτερα η φιλελληνική παράδοση της Ελβετίας. Το εξέχουσας σημασίας για την ιστορία της Μικρασιατικής Εκστρατείας αρχείο του Henri-Paul Boissonnas αριθμεί 378 πρωτότυπες φωτογραφίες και αντίγραφα των επιστολών του Henri από το μέτωπο προς την αρραβωνιαστικιά του, Valentine Baud-Bovy.

Τον Απρίλιο του 1921 ο Henri-Paul Boissonnas ξεκινάει για τη Μικρά Ασία ως ανταποκριτής του περιοδικού Journal de Genève, αλλά και επιφορτισμένος από την ελληνική κυβέρνηση να καλύψει με τον φωτογραφικό του φακό το Μικρασιατικό Μέτωπο. Μαζί του συνταξιδεύει και ο ιστορικός του πολέμου Fernand Feyler, προκειμένου να καλύψει τη στρατιωτική πλευρά του μετώπου για το ίδιο περιοδικό. Το Μικρασιατικό Μέτωπο βρίσκεται σε κρίσιμη καμπή. Η φιλοβασιλική κυ-

βέρνηση Γούναρη είναι αποφασισμένη για την ανάπτυξη του μετώπου και τη διείσδυση στο εσωτερικό της Τουρκίας. Ο Henri καλείται να αποτυπώσει την επέλαση της στρατιάς και η σύμβασή του με το περιοδικό από τον Ιούνιο έως το φθινόπωρο 1921, κατά μια ευτυχή συγκυρία, συμπίπτει με τη νικηφόρα φάση των επιχειρήσεων. Ανάμεσα στα υπάρχοντά του μεταφέρει τα πρόσφατα (1919-1920) εκδοθέντα βιβλία F. Boissonnas, Smyrne και F. Feyler, La Campagne de Macedoine, τα οποία εντάσσονται στο «ελληνικό πρόγραμμα» (Programme Grec) των εκδόσεων Boissonnas S.A. που χρηματοδοτήθηκε από την κυβέρνηση Βενιζέλου, με σκοπό την ανάδειξη, μέσα από πολυτελή λευκώματα, των επανакτημένων περιοχών του ελληνισμού.

Η φωτογραφική κληρονομιά της οικογένειας θα αποδειχθεί καθοριστική για τον τρόπο, τις θεματικές επιλογές και το ύφος των φωτογραφιών, καρπό της εξάμηνης περιπλάνησής του στα βόρεια της Ανατολίας. Παρακολουθώντας τη στρατοπέδευση της στρατιάς και τις μετακινήσεις της γύρω από την Προύσα σκιαγραφεί ένα ιστορικό και φωτογραφικό οδοιπορικό των τόπων από τους οποίους διέρχεται, τεκμηριώνοντας με το φακό του, τα ήθη και τα έθιμα των κατοίκων, την ιστορία, τη γεωφυσική μορφή των περιοχών. Στο «ημερολόγιο» της αποστολής, το οποίο τηρεί, και στις επιστολές του προς τη Βαλεντίνη επικρατεί το ύφος

▲ *Henri - Paul Boissonnas, Η διέλευση του ποταμού Σαγγάριου από την ελληνική στρατιά, αρχές Αυγούστου 1921.*

της ταξιδιωτικής αφήγησης του Ευρωπαϊκού περιηγητή. Διεisdύοντας στο εσωτερικό της Τουρκίας, η ταξιδιωτική διάθεση παραχωρεί τη θέση της στη λεπτομερή καταγραφή της μακρόσυρτης πομπής. Από τις φωτογραφίες του, ωστόσο, απουσιάζουν η φρίκη του πολέμου και οι σκηνές δυναμικού ρεαλισμού. Το έργο του δεν εντάσσεται στο καθαρό «πολεμικό φωτορεπορτάζ», όπως επιχειρήθηκε από τους προκατόχους του Έλληνας φωτογράφους των βαλκανικών πολέμων κατά την αποκαλούμενη «χρυσή» περίοδο της ελληνικής πολεμικής φωτογραφίας. Το φωτογραφικό πλαίσιο είναι προσεγγμένο, η γραφή ήπια και ανεπαίσθητα ρομαντική.

Ο Henri και ο συνταγματάρχης θα αποχωρήσουν εγκαίρως. Η μετέπειτα τραγική κατάληξη του μικρασιατικού εγχειρήματος και η συνακόλουθη οικονομική κρίση θα πλήξουν τις εκδό-

σεις Boissonnas S.A. Η εκδοτική σειρά Programme Grec θα διακοπεί, καθώς η ελληνική κυβέρνηση αδυνατεί να συνεχίσει τη χρηματοδότησή της. Την αποτίμηση του πολυτίμου φωτογραφικού υλικού και το συσχετισμό του με άλλες καταγραφές του Μικρασιατικού, τον ιστορικό σχολιασμό και την ανάδειξη της ιδιαιτερότητάς του έχει αναλάβει ο Μικρασιάτης αρχαιολόγος, φίλος της οικογένειας Boissonnas και του Μουσείου Μπενάκη, Νικόλαος Γιαλούρης, χάρη στην αποφασιστική μεσολάβηση του οποίου πραγματοποιήθηκε η δωρεά στο Φωτογραφικό Αρχείο του Ιδρύματος.

Βιβλιογραφία:

1. Γιάννης Κωνσταντινίδης, «Θεσσαλονίκη 1913+ 1919», Θεσσαλονίκη, 1989.
2. Αλκης Ξ. Ξανθάκης, «Η φωτογραφία στους Βαλκανικούς Πολέμους. Ο πόλεμος του ανώνυμου φωτογράφου», στο: «Η Ελλάδα των Βαλκανικών Πολέμων 1910-1914», εκδ. ΕΛΙΑ, Αθήνα, 1993.
3. Αλκης Ξ. Ξανθάκης, «Ιστορία της Ελληνικής φωτογραφίας, 1839-1960», Αθήνα, 1999.
4. Nicolas Bouvier, «Boissonnas: Une dynastie de photographes (1844-1983)», Lausanne, 1983.
5. Sunita Singh, «Henri Boissonnas (1894-1966) Un "photo-reporter" genevois au service de la Grande Idee», στο: *Aerides* 3, 1996.

▲ **Νικόλαος Τομπάζης, Γενική άποψη της Ραφήνας από τα νότια, 1952.**

Νικόλαος Τομπάζης

Το αρχείο του Νικολάου Τομπάζη (1898-1986) αποτελεί αναμφισβήτητη τη σημαντικότερη δωρεά των τελευταίων χρόνων προς το Φωτογραφικό Αρχείο του Μουσείου. Απαριθμεί γύρω στις 25.000 λήψεις από την Ελλάδα, καθώς και ισάριθμα θέματα από την Ινδία, όπου ο Τομπάζης εργάστηκε για λογαριασμό του εμπορικού οίκου των Αδελφών Ράλλη, πριν από την οριστική εγκατάστασή του στην Ελλάδα. Η μεγάλη έκταση του αρχείου επέβαλε τη φύλαξή του σε αποθηκευτικούς χώρους, καθυστερώντας τη μελέτη, προβολή και αξιοποίησή του.

Με τη ματιά του κοσμοπολίτη και τη σιγουριά του έμπειρου φωτογράφου¹, αποτύπωσε την ελληνική φύση, τα βουνά και τους παραδοσιακούς οικισμούς. Μεγάλο μέρος του έργου του αφιερώθηκε στην αποτύπωση των μνημείων -αρχαίων και βυζαντινών- του ελληνικού πολιτισμού, καθώς και στη συστηματική καταγραφή των μουσειακών θησαυρών. Ταγμένος στην υπηρεσία της αρχαιολογίας, ανέλαβε επί σειράν ετών τη φωτογράφιση σημαντικών ανασκαφών. Ιδιαίτερα καλλιτεχνική αξία έχει η ενότητα της αρχιτεκτονικής και των κειμηλίων του Αγίου Ορους, καθώς και της μοναστικής ζωής. Οι οικογενειακές φωτογραφίες, τέλος, αντανακλούν τη ζωή μιας μεγαλοαστικής οικογένειας στη δεκαετία του '60.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ:

1 Διετέλεσε μέλος της Royal Photographic Society του Λονδίνου, Ταμίας της Photographic Society των Ινδίων και διακρίθηκε από τη Fédération de l'Art Photographique της Ελβετίας.

◀ **Henri - Paul Boissonnas, Εοκί Σελήρ: Διέλευση των στρατευμάτων κατά μήκος του ποταμού (1921).**

▲ *Ελλη Παπαδημητρίου, Σφουγγαράδες της Καλύμνου μπροστά στην πραμάτεια τους. Δεκαετία τον 1950.*

Ελλη Παπαδημητρίου

Γνωστή κυρίως για το συγγραφικό της έργο αλλά και τον αντικοφορμισμό της, η Ελλη Παπαδημητρίου (1906-1993) εμφανίζεται ως το κατ'εξοχήν μυθικό πρόσωπο μιας ολόκληρης γενιάς. Αν και λιγότερο γνωστή για το φωτογραφικό της έργο, μέρος του οποίου εκδόθηκε τη δεκαετία του '70 σε τρία λευκώματα -Ηπειρος, Νησιά και Αθήνα-Καισαριανή-Πειραιάς-, καταχωρήθηκε ωστόσο στην Ιστορία της Ελληνικής Φωτογραφίας του Αλκη Ξανθάκη. Αναγνωρίζοντας την καταγραφική αξία των φωτογραφιών της, το Φωτογραφικό Αρχείο του Μουσείου Μπενάκη απέκτησε ήδη από το 1976 ικανό αριθμό αρνητικών της. Η συστηματική μελέτη του φωτογραφικού της αρχείου, που δωρήθηκε στο Μουσείο Μπενάκη το 1998, αποκαλύπτει μια αξιόλογη φωτογράφο, προσθέτοντας το όνομά της στον ολοένα αυξανόμενο κατάλογο των Ελληνίδων φωτογράφων.

Οι 1.000 λήψεις της Ελλης Παπαδημητρίου, διάσπαρτες επιλογές στο χρόνο και το χώρο της Ελλάδας του 20ού αιώνα, δεν ακολουθούν κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο καταγραφής. «Κι αυτές οι παλιές φωτογραφίες '32-'36», προλογίζει η ίδια στο λεύκωμα Νησιά, «όπως κι οι προηγούμενες έχουν τραβηχτεί με το ίδιο απλό κουτί Kodak, σχεδόν τυχαία, κατά τον αέρα ή το άγονο δρομολόγιο που μας ευκόλυne,

δεν καλύπτουν θέμα ειδικό ή νησί. Ωστόσο σκόρπιες μορφές, απόψεις, εορτές, φτώχειες, εργασίες, έτσι αποτυπωμένες στη στιγμή, προ τουρισμού, χωρίς διαφημιστικές προεκτάσεις διατηρούν κάποια σταθερή, άφθαρτη αξία όπως κάτι νομίσματα εκτός κυκλοφορίας-διατηρούν ποσοστό σταθερό χρυσό ή ασήμι».

Απαλλαγμένες από κάθε λαογραφική προσέγγιση και πρόθεση συγκέντρωσης και ταξινόμησης, μαρτυρούν τη ζωή των ανθρώπων και του τόπου με μοναδικό άξονα «την πορεία προς την καρδιά των πραγμάτων»¹. Σπαράγματα του χρόνου και του χώρου, όπου διαφαίνεται ωστόσο το «εξασκούμενο μάτι που διακρίνει το αυθεντικό, το αξιόλογο, το αναγκαία ωραίο»². Το πλαίσιο της φωτογραφίας είναι τυχαίο, το θέμα ενίοτε απόκεντρο, η «μαγική στιγμή» αδιάφορη. Το τοπίο δεν εξυμνείται ειδικά, η ανθρώπινη παρουσία δεν προβάλλεται ως ύψιστη αξία. Κοινές ασχολίες, κοινών ανθρώπων, κοινός τόπος. Ο εστιάζων τον φωτογραφικό φακό επιθυμεί να παραμείνει αμέτοχος στη διαδικασία της αποτύπωσης του χρόνου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1, 2 Κλαίρη Μιτσστάκη, «Για την Ελλη Παπαδημητρίου», στο: Ελλη Παπαδημητρίου, Κοινός Λόγος, αφιερ. έκδ. για την Παγκόσμια Ημέρα της Γυναίκας, 8 Μαρτίου 1997, Αθήνα 1997, σ. 9.

▲ *Δημήτρης Χαρισιάδης, Επισκενή πλοίων στα Ναυπηγεία του Σκαρραμαγκά (1960).*

◀ Δημήτρης
Χαρισιάδης,
Λέσβος 1958.

Δημήτρης Χαρισιάδης

Γόνος αστικής οικογένειας από την Καβάλα, ο Δημήτρης Χαρισιάδης (1911-1993) σπούδασε Χημεία στη Λωζάννη. Το ενδιαφέρον του γρήγορα μονοπώλησε η φωτογραφία στην οποία μυήθηκε μέσα από τα ξένα φωτογραφικά περιοδικά και βιβλία. Αφετηρία της φωτογραφικής του πορείας αποτελεί το αλβανικό μέτωπο, όταν ο Χαρισιάδης ως έφεδρος αξιωματικός και επίσημος φωτογράφος του στρατού απθανάτισε τη ζωή των στρατιωτών και την επέλαση της ελληνικής στρατιάς στη Β. Ηπειρο. Ως ανταποκριτής του ευρωπαϊκού Τύπου φωτογραφίζει τα Δεκεμβριανά και τον

Εμφύλιο. Μετά την Απελευθέρωση και για λογαριασμό των ξένων αποστολών βοήθειας, θα τεκμηριώσει φωτογραφικά την άφιξη και διανομή της αμερικανικής βοήθειας προς τη χώρα. Αργότερα, με εντολή του υπουργείου Ανασυγκρότησης θα καταγράψει την οικονομική ανάκαμψη της χώρας και τα μεγάλα έργα.

Υπήρξε από τους πρωτεργάτες στην ίδρυση της Ελληνικής Φωτογραφικής Εταιρείας το 1952. Από το 1956 έως το 1985 διατηρούσε το γνωστό φωτογραφικό πρακτορείο «Δ.Α. Χαρισιάδης» με τον συνεργάτη του Διονύση Ταμαρέση. Στο πλαίσιο της εμπορικής φωτογράφισης ειδικεύθηκε στη βιομηχανική φωτογραφία και τη διαφήμιση, κα-

ταγράφοντας υποδειγματικά την εκβιομηχάνιση της χώρας, την ανάπτυξη της ναυτιλίας, την εξάπλωση της σύγχρονης αρχιτεκτονικής και γενικότερα όλη την οικονομική άνθηση του τόπου. Ως φωτογράφος του Εθνικού Θεάτρου θα εντυπώσει και στη θεατρική φωτογραφία καταθέτοντας πολυτιμότερο υλικό για την ιστορία του. Παράλληλα, με την επαγγελματική φωτογράφιση, το προσωπικό του ενδιαφέρον στρέφεται προς το ελληνικό τοπίο, τους οικισμούς, την καθημερινή ζωή των ανθρώπων της υπαίθρου και των πόλεων, και τέλος προς τον ίδιο τον άνθρωπο, «το πλέον ενδιαφέρον θέμα που υπάρχει εις τον Κόσμον».

Στην επαφή του με τα ξένα φωτογραφικά πρακτορεία και στην ενημέρωσή του γύρω από τη διεθνή φωτογραφική κίνηση μπορούν να αποδοθούν οι φωτογραφικές επιρροές αμερικανικής, κυρίως, προέλευσης που διακρίνονται στο έργο του. Η διεθνής αναγνώριση της καλλιτεχνικής αξίας του έργου του ήρθε από νωρίς. Ήταν ο μόνος Έλληνας που συμμετείχε στη μεγάλη έκθεση «The family of Man» στη Νέα Υόρκη το 1955. Η ισορροπημένη, συχνά αφαιρετική σύνθεση, η άψογη τεχνική, το χιούμορ και η αισιοδοξία χαρακτηρίζουν τη γραφή του Χαρισιάδη ο οποίος συνδύασε τις ξένες επιδράσεις με την ελληνική αισθητική σε ένα καθαρά προσωπικό ύφος.

▲ Ernst Ziller (1837-1923). Αναπαράσταση του Παναθηναϊκού Σταδίου, υδαιογραφία (1869). Το 1868 ο Ziller αγόρασε την περιοχή του Σταδίου και προχώρησε σε δοκιμαστικές ανασκαφές. Αργότερα, πούλησε την περιοχή στον Γεώργιο Α', ο οποίος την προσέφερε στην Ολυμπιακή Επιτροπή.

Κέντρο Τεκμηρίωσης Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής

Της **ΜΑΡΩΣ ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΗ - ΑΔΑΜΗ**

*Αναπληρώτριας καθηγήτριας στο Τμήμα
Αρχιτεκτονικών του ΕΜΠ*

ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ Τεκμηρίωσης της Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής είναι το πιο πρόσφατο μέχρι στιγμής τουλάχιστον, τμήμα του Μουσείου Μπενάκη. Δημιουργήθηκε το 1995 με πρωτοβουλία μιας ομάδας ερευνητών μελετητών της αρχιτεκτονικής της νεότερης Ελλάδας που αγκαλιάστηκε με ενθουσιασμό και αγάπη από τον διευθυντή του Μουσείου Αγγελο Δελβοριά.

Η ίδρυσή του ήλθε να καλύψει το κενό που υπήρχε στην Ελλάδα στον χώρο των αρχιτεκτονικών αρχείων. Αρχιτεκτονικά αρχεία λειτουργούν σήμερα σε όλες σχεδόν τις χώρες της Ευρώπης και στις περισσότερες από

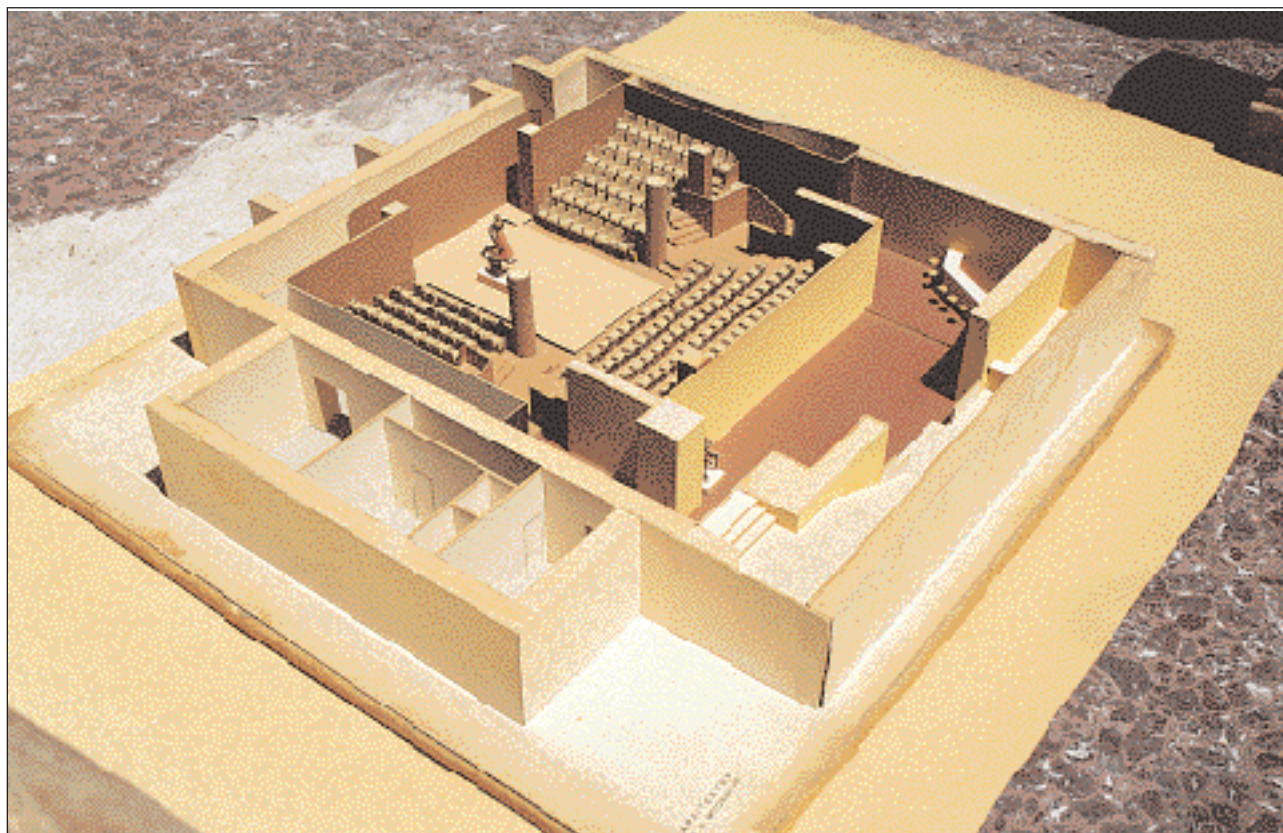
τις Πολιτείες των ΗΠΑ και του Καναδά, έχουν αρχίσει δε να δημιουργούνται και σε αρκετές ασιαστικές χώρες. Παρ' όλο ότι κάποια από αυτά έχουν τις ρίζες τους στον 19ο τα περισσότερα είναι δημιούργημα της τελευταίας εικοσιπενταετίας.

Στην Ελλάδα εξειδικευμένα αρχιτεκτονικά αρχεία δεν υπήρχαν ούτε σε κρατικό ούτε σε ιδιωτικό επίπεδο. Υπήρχε βέβαια και υπάρχει ακόμη φυσικά ένα αρκετά πλούσιο υλικό στο Καποδιστριακό και Οθωνικό Αρχείο των ΓΑΚ της Αθήνας που αφορά την κρατική κυρίως αρχιτεκτονική δραστηριότητα του 19ου αι., το οποίο όμως καθώς δεν αποτελεί ξεχωριστή ενότητα, αλλά βρίσκεται ενσωματωμένο στους φακέλους των αντίστοιχων υπουργείων παραγωγής του είναι δύσκολο να εντοπιστεί και να ερευνηθεί. Αντίστοιχο υλικό μικρότερης ίσως σημασίας μπορεί να βρει κανείς στα

περιφερειακά παραρτήματα των ΓΑΚ. Εξαιρεση αποτελούν τα αρχεία των Ιόνιων Νήσων που εξαιτίας της μακρόχρονης ενετικής και αγγλικής κατοχής έχουν το προνόμιο της αρχαικής παράδοσης και συνείδησης. Αρχιτεκτονικά αρχεία υπάρχουν επίσης στις αντίστοιχες υπηρεσίες των δήμων, των υπουργείων, των τραπεζών κ.λπ. Τα περισσότερα όμως είναι δυσπρόσιτα στους ερευνητές, παρέχουν ως επί το πλείστον μεμονωμένα στοιχεία και κυρίως αφορούν ελάχιστα την ιδιωτική αρχιτεκτονική που καλύπτει το μεγαλύτερο ποσοστό του δομημένου χώρου.

Στόχος του Κέντρου

Το Κέντρο Τεκμηρίωσης του Μουσείου Μπενάκη ιδρύθηκε με σκοπό να δημιουργήσει μια αρχαική μονάδα που να συγκεντρώνει κάθε γραπτή

◀ **Μακέτι του Θεάτρου Τέχνης στην οδό Σταδίου, κτίσμα του Σπύρου Μιονάνου (1954). Αποτελεί το πρώτο δείγμα ανοιχτής σκηνής θεάτρου στην Ελλάδα.**

▶ **Ι. Δεσοτόπουλος (1903-1992), σπουδαστικό έργο από τα φοιτητικά χρόνια στη Γερμανία (1921-27). Ο Δεσοτόπουλος ήταν ο μόνος Έλληνας που παρακολούθησε μαθήματα στη Σχολή του Bauhaus.**

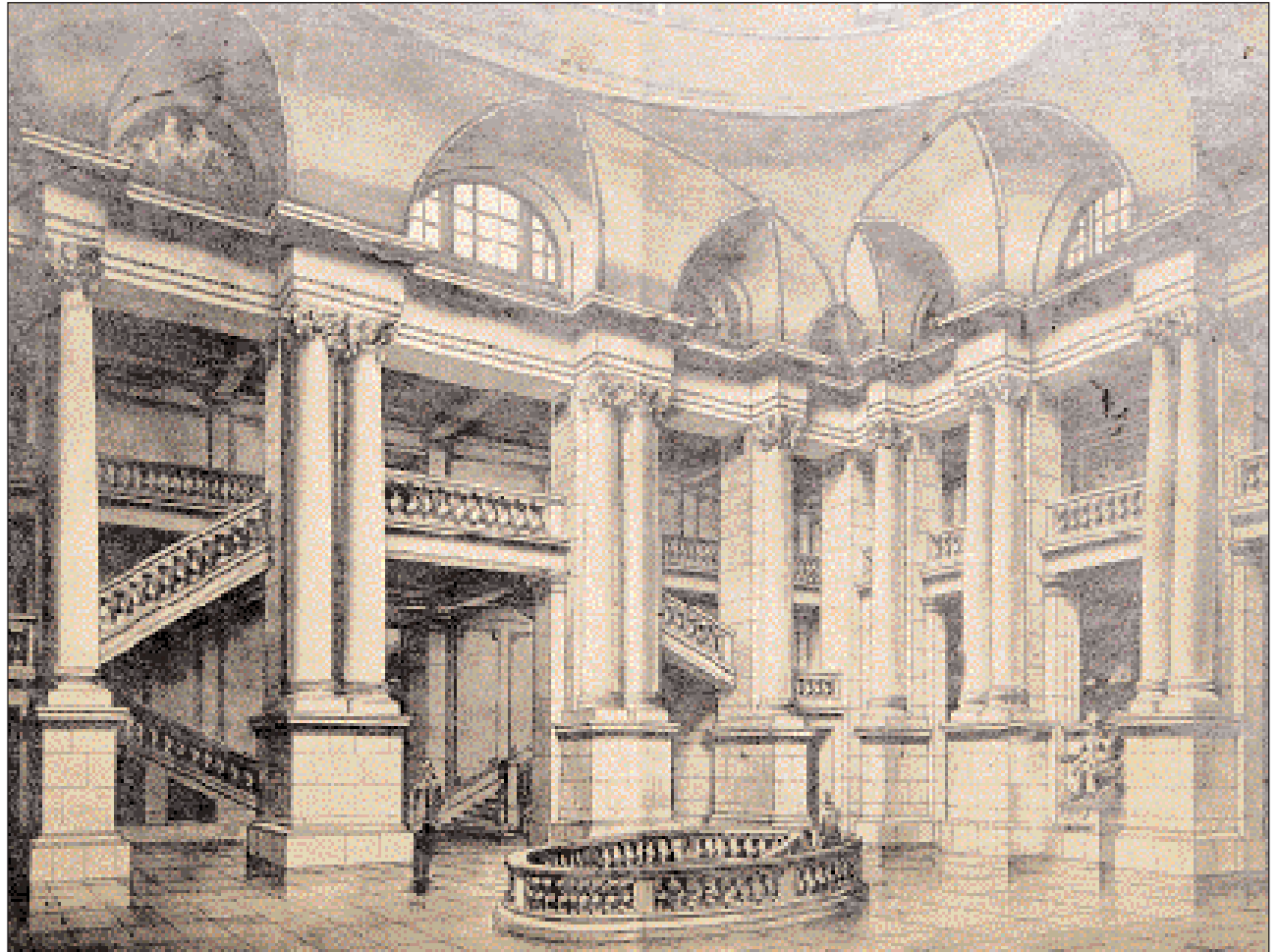
(έντυπα-χειρόγραφα), εικονογραφική (σκίτσα, προσχέδια, σχέδια, προπλάσματα, χάρτες, χαρακτικά, φωτογραφίες, επιστολικά δελτάρια κ.λπ.), και προφορική μαρτυρία, σχετική με την αρχιτεκτονική, την πολεοδομία και τους δημιουργούς της από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους μέχρι τις μέρες μας.

Η ανάγκη της ύπαρξης παρόμοιων αρχείων έγινε αισθητή αμέσως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι βομβαρδισμοί που επέφεραν τεράστιες καταστροφές σε ολόκληρα αστικά σύνολα, συμπεριλαμβανομένων φυσικά και των μεμονωμένων ιστορικών μνημείων, συνετέλεσαν στο να συνειδητοποιηθεί το πόσο εύκολα μπορεί η αρχιτεκτονική κληρονομιά μιας χώρας να εξαφανιστεί. Μια κληρονομιά που δεν είναι απλά και μόνο εθνική, αλλά ανήκει σε ολόκληρη την ανθρωπότητα. Το παράδειγμα του ιστορικού κέ-

▶ **Νικόλαος Μητοάκης (1899-1941). Πρόταση για το παρεκκλήσι του διδαστηρίου «Νομικός» στα Πατήσια (1934). Το παρεκκλήσι εικονογραφήθηκε με την εικόνα της Πλαιντέρας από το ζωγράφο Σπύρο Παπαλοκά.**

► **Αθανάσιος Δεμίρης (1887-1965). Διαγωνισμός για την ανέγερση του κτιρίου της Κοινωνίας των Εθνών στη Γενεύη, 1926. Στο διαγωνισμό ο Δεμίρης κέρδισε το τέταρτο βραβείο.**

ντρου της Βαρσοβίας που ξανακτίστηκε μετά τον πόλεμο με τη βοήθεια σχεδίων, φωτογραφιών, χαρτών, λιθογραφιών κ.λπ. από μια διεπιστημονική ομάδα μελετητών, αποτελεί από μόνο του ένα κίνητρο για τη συγκέντρωση, διαφύλαξη, αποδελτίωση και ταξινόμηση αρχιτεκτονικού αρχαιακού υλικού. Οι βιωμένες εμπειρίες αποδεικνύουν τη χρησιμότητά του.

Στα πέντε χρόνια της ζωής του, το ΚΤΝΑ κατάφερε να συγκεντρώσει ένα σημαντικό υλικό. Στους χώρους του εναπόκεινται ήδη 50 περίπου αρχεία και τμήματα αρχείων νεοελλήνων αρχιτεκτόνων. Όπως ήταν αναμενόμενο το υλικό, το σχετικό με τον 19ο αι. είναι σχετικά μικρό. Αν εξαιρέσει κανείς το Αρχείο Καυταντζόγλου, ένα ολοκληρωμένο αρχιτεκτονικό αρχείο, όλα τα υπόλοιπα στοιχεία είναι αποσπασματικά. Ένα σχέδιο των Κλεάνθη – Schaubert, κάποια έργα του Τσίλλερ, σπουδαστικές εργασίες του Σχολείου των Τεχνών κ.λπ.

Όπως είναι φυσικό, το μεγαλύτερο μέρος των αρχείων αφορούν τον 20ό αι. Ένα υλικό ελάχιστα γνωστό που θα βοηθήσει ουσιαστικά στη συγγραφή της ιστορίας της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει ίσως να σταθούμε για να εξηγήσουμε ότι η ιστορία της αρχιτεκτονικής, έχοντας για χρόνια εστιάσει την προσοχή της στα μεγάλα έργα των μεγαλοφυών και ταλαντούχων αρχιτεκτόνων, μελετά τώρα με το ίδιο ενδιαφέρον και προσοχή την αρχιτεκτονική των πολλών, των λιγότερο ίσως σημαντικών. Αυ-

τών, οι οποίοι γύρω από τους αρχαίους ναούς και τις μεσαιωνικές μητροπόλεις, τις αναγεννησιακές επαύλεις και τα νεοκλασικά μέγαρα, δημιούργησαν τους οικισμούς, τις πολιτείες που ζήσαν και ζουν οι απλοί καθημερινοί άνθρωποι.

Ερευνώντας την αρχιτεκτονική κάθε εποχής ως σύνολο, οι αρχιτέκτονες-ιστορικοί μπορούν να προχωρήσουν σε νέες διαπιστώσεις και συμπεράσματα. Ειδωμένος μέσα στο κοινωνικοοικονομικό και πολιτιστικό πλαίσιο της εποχής του ο δομημένος χώρος, αλλά και τα μεμονωμένα κτίρια της επίσημης καθώς και της λαϊκής μας αρχιτεκτονικής παύουν να είναι δυσνόητοι και κάποτε ακόμη και ακατανόητοι και γίνονται προσπελάσιμοι και ευανάγνωστοι.

Κάτω από αυτό το πνεύμα η αστική αρχιτεκτονική του 20ού αι. δεν είναι τίποτα άλλο παρά η σημερινή μορφή της παραδοσιακής μας αρχιτεκτονικής. Η συνέχεια ή η ασυνέχεια της όπως αυτή διαμορφώνεται κάτω από τα νέα δεδομένα.

Ο επώνυμος, στην ουσία όμως ανώνυμος αρχιτέκτονας της διπλανής μας πολυκατοικίας ίσως ακόμη και της δικής μας (πόσοι αλήθεια γνωρίζουμε τον αρχιτέκτονα του σπιτιού που κατοικούμε, του χώρου δουλειάς μας όπου περνούμε καθημερινά το μεγαλύτερο κομμάτι της ζωής μας;) δεν

διαφέρει ουσιαστικά από τον αρχιμάστορα των χρόνων της τουρκοκρατίας.

Το υλικό λοιπόν που έχει συγκεντρωθεί μέχρι σήμερα κι όπου καθημερινά αυξάνει με τη δωρεά νέων αρχιτεκτονικών αρχείων περισσότερο ή λιγότερο γνωστών αρχιτεκτόνων είναι ιδιαίτερα σημαντικό, μια και αυτό θα μας βοηθήσει να διερευνήσουμε και να μελετήσουμε το αρχιτεκτονικό γίγνεσθαι του τόπου μας αυτό καθαυτό και ως στοιχείο του ευρύτερου κοινωνικοπολιτικού χώρου.

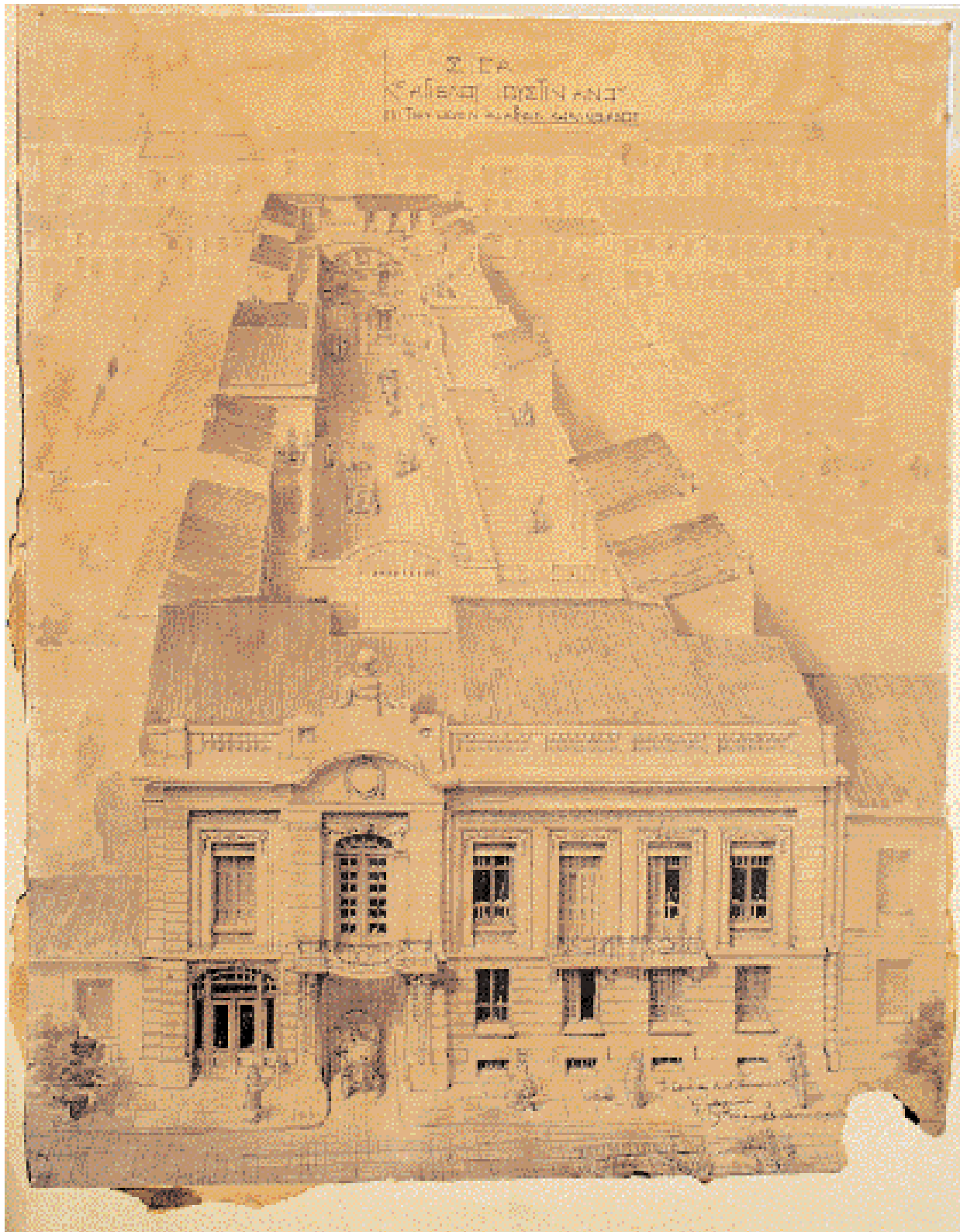
Ταυτόχρονα είναι ένα υλικό απαραίτητο για την αποκατάσταση, την αναστήλωση ή ακόμη και την απλή επαναχρησιμοποίηση των κτιρίων αυτών. Πολύ περισσότερο που οι όροι μνημείο και διατηρητέο κτίριο έχουν πλέον σημαντικά διευρυνθεί και περιλαμβάνουν εκτός από τα ανάκτορα, τους ναούς και τα περιφανή δημόσια κτίρια, τα απλά οικιστικά συγκροτήματα ή τις μεμονωμένες μονάδες κατοικίας, αποθήκες, εργοστάσια κ.λπ.

Η ελληνική αρχιτεκτονική

Η ελληνική αρχιτεκτονική του 20ού αι. παρουσιάζεται έτσι μέσα από το αρχαιακό υλικό του ΚΤΝΑ, πλούσια, πολύπλευρη και εξαιρετικά ενδιαφέρουσα.

Ο όψιμος νεοκλασικός, ο εκλεκτισμός, η σχολή της Beaux Arts, το κίνημα της επιστροφής στις ρίζες αντιπροσωπεύονται τόσο από αρχεία αρχιτεκτόνων όπως π.χ. των Ι. Αντωνιάδη, Α. Δεμίρη, Ν. Ζάχου, Εμ. Λαζαρίδη,

Η ίδρυσή του έρχεται να καλύψει το κενό στο χώρο των αρχιτεκτονικών αρχείων

◀ Αθανασίου Δεμίρη, Στοιά Ιουστινιανού, μεταξύ των οδών Αγαρών και Αλκιβιάδος (1922). Εδώ στεγάστηκε η περίφημη «Μάντρα των Αιτίε».

Αλ. Νικολούδη, Σ. Μπούκη όσο και από μεμονωμένα έργα των Ν. Ζουμπουλίδη, Αν. Μεταξά, Δ. Πικιώνη για να αναφέρω μερικά μόνον ονόματα. Η περίοδος όμως που παρουσιάζεται περισσότερο πλήρης είναι η περίοδος του μοντέρνου κινήματος. Η περίφημη γενιά του '30.

Το μοντέρνο κίνημα εμφανίζεται δειλά στη χώρα μας στα μέσα περίπου της δεκαετίας του '20 ταυτόχρονα σχεδόν με την υπόλοιπη Ευρώπη για να εδραιωθεί στην αμέσως επόμενη δεκαετία. Το Δ' Διεθνές Συνέδριο του CIAM που έγινε στην Αθήνα, βοήθησε ασφαλώς στο να ξεφύγει από τα στενά όρια μιας συγκεκριμένης ομάδας και να επεκταθεί σε ένα πολύ μεγαλύτερο χώρο τόσο στην πρωτεύουσα όσο και στα υπόλοιπα αστικά κέντρα της χώρας. Υστερα από την επιστροφή στις

ρίζες και το ψάξιμο για τη χαμένη ελληνικότητα και προσπαθώντας πάντα να αυτοπροσδιοριστούν οι αρχιτέκτονες είναι πια έτοιμοι να χαράξουν μια νέα πορεία. Μια πορεία ρεαλιστική και προσγειωμένη και ταυτόχρονα γεμάτη οράματα και ιδανικά. Μεμονωμένα αρχιτεκτονικά έργα ποιότητας και μεμονωμένοι ταλαντούχοι αρχιτέκτονες υπήρχαν υπάρχουν και θα υπάρχουν πάντα. Η γενιά όμως του '30 αποτελεί ένα ισχυρό σύνολο μοναδικό σε ποιότητα, με τις ιδιαιτερότητες φυσικά του καθενός από τα στοιχεία του. Είναι η πιο γόνιμη στιγμή της ελληνικής αρχιτεκτονικής του 20ού αι. Κοντά στα αρχεία των πρωτοπόρων του κινήματος, του Ι. Δεσποτόπουλου (του μοναδικού Έλληνα μαθητή του Bauhaus), του Β. Δούρα, του Αλ. Δραγούμη, του Ν. Μητσάκη, του

Κ. Παναγιωτάκου, του Ισ. Σαπόρτα (σύντομα ελπίζουμε και των Π. Καραντινού και Δ. Πικιώνη) στο ΚΤΝΑ εναπόκειται και ένας μεγάλος αριθμός αρχιτεκτονικών μελετών και άλλων γνωστών ή λιγότερο γνωστών αρχιτεκτόνων και μηχανικών που ολοκληρώνουν την εικόνα της οικοδομικής δραστηριότητας στον ελληνικό χώρο και φανερώνουν το πώς οι αρχές του μοντέρνου κινήματος κερδίζουν καθημερινά οπαδούς.

Στα πέντε χρόνια της λειτουργίας του το ΚΤΝΑ έχει πραγματοποιήσει τρεις εκθέσεις με σκοπό να ενημερώσει τους μελετητές για το υλικό του και να ευαισθητοποιήσει το ευρύτερο κοινό για τη νεότερη αρχιτεκτονική μας κληρονομιά (η έκθεση Ν. Μητσάκης μεταφέρθηκε επίσης στην Πάτρα και τη Θεσσαλονίκη, ενώ η έκθεση

Νεοκλασική Αθήνα του Π. Μυλωνά απασχόλησε πρόσφατα για μεγάλο διάστημα τον αθηναϊκό Τύπο και απέσπασε θερμές κριτικές).

Είναι πεποίθησή μας όταν αν θελήσουμε να σώσουμε ό,τι έχει απομείνει από τα παλαιότερα και να διατηρήσουμε ζωντανά τα νεότερα, ένας μοναχός τρόπος υπάρχει. Να τα κάνουμε γνωστά και κατανοητά σε όλους και όχι μόνο σε ένα στενό αρχιτεκτονικό κύκλο. Στόχος μας είναι να βοηθήσουμε όποιον θέλει, να αποκτήσει τα απαραίτητα εφόδια και γνώσεις που θα τον βοηθήσουν να γνωρίσει, να διαβάσει και να αγαπήσει την αρχιτεκτονική. Την αρχιτεκτονική που όπως και οι άλλες τέχνες, η μουσική, η όρχηση, η γλυπτική, η ζωγραφική, μιλάει μια γλώσσα διεθνή, κατανοητή σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης. Μια γλώσσα που δεν χρειάζεται μετάφραση, χρειάζεται όμως ερμηνεία, για να γίνει κατανοητή.

Το ΚΤΝΑ φιλοδοξεί να γίνει χώρος που θα δώσει στους ειδικούς και τους ερευνητές τη δυνατότητα να εμβαθύνουν και να τεκμηριώσουν παλιά και νέα πεδία γνώσης, και τους πολλούς να έρθουν σ' επαφή μαζί τους και να τα προσεγγίσουν.

Παράλληλα φιλοδοξεί να γίνει η γέφυρα που θα βοηθήσει τους αμύητους να μυηθούν σε αυτό που κατά το λεξικό του Μπαμπινιώτη είναι «η επιστήμη και η τέχνη του σχεδιασμού κτιρίων με βάση τις ανθρώπινες ανάγκες και την αισθητική πλευρά του χώρου», αλλά για τους μυημένους είναι επίσης το να ζεις, να βιώνεις την ανθρώπινη δημιουργία στο γύρω σου δομημένο χώρο και να ενσωματώνεσαι με αυτόν...

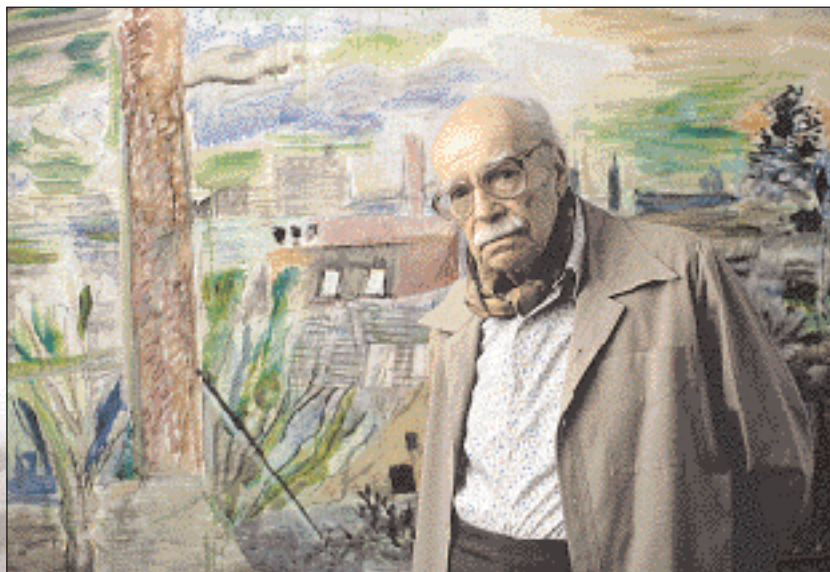
Πινακοθήκη Ν. Χα

◀ «Οι δύο φίλες», 95x81 εκ., Λάδι σε καρβά, 1959.

Χατζηκυριάκου - Γκίκα

► Ο Νίκος Χατζηκυριάκος - Γκίκας στο ατελιέ του Λονδίνου, 1988 (φωτ.: J.F. Bonhomme).

◄ Το ατελιέ του Ν. Χατζηκυριάκου - Γκίκα στην οδό Κριεζώτου.

Της **ΙΩΑΝΝΑΣ ΠΡΟΒΪΔΗ**

Επιμελήτριας της Πινακοθήκης Γκίκα

Η ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ Γκίκα, ένα από τα λίγα μονογραφικά μουσεία σύγχρονης τέχνης στην Ελλάδα, αποτελεί μία από τις πέντε αυτόνομες μονάδες που εντάσσονται στο πολυκεντρικό σύστημα του Μουσείου Μπενάκη. Όπως είναι γνωστό, ο Ν. Χατζηκυριάκος - Γκίκας (1906-1994) κληροδότησε στο Μουσείο το σύνολο της καλλιτεχνικής του συλλογής, μαζί με το εξαώροφο κτίριο της οδού Κριε-

ζώτου 3, όπου βρίσκεται και η κατοικία με το ατελιέ του. Στο ίδιο κτίριο στεγάστηκε η «Πινακοθήκη Γκίκα», η οποία λειτουργεί από το 1991 ως παράρτημα του Μουσείου Μπενάκη.

Στη μόνιμη έκθεση παρουσιάζονται τα αντιπροσωπευτικότερα έργα του καλλιτέχνη - ελαιογραφίες, ακουαρέλες, σχέδια, σκηνικά, χαρακτηριστικά, γλυπτά και ανάγλυφα, δημιουργίες που καλύπτουν επτά ολόκληρες δεκαετίες (1920-1990). Χειρόγραφα και προσωπικά αντικείμενα του ζωγράφου, τετράδια σχεδίων, ει-

Αντιπροσωπευτικά έργα στο εργαστήριο του καλλιτέχνη στην οδό Κριεζώτου

▲ «Στη χάση του φεγγαριού», 1956, λάδι σε ξύλο, 50x50 εκ.

κονογραφημένες εκδόσεις και ακόμη παλιά έπιπλα από το προγονικό σπίτι των Γκίκα στην Υδρα, συμπληρώνουν την εικόνα για την τέχνη και την προσωπικότητά του. Πολύ περισσότερα έργα τέχνης –ανάμεσα στα οποία 4.000 σχέδια, σε λυτά φύλλα ή σε μπλοκ– στεγάζονται στην κατοικία και το ατελιέ του Γκίκα, όπου βρίσκονται και όλα τα έπιπλα και τα υπάρχοντα του ζωγράφου.

Εκτός από τα έργα τέχνης, στο κληροδότημα εμπεριέχεται και το αρχείο εγγράφων, το φωτογραφικό αρχείο και η βιβλιοθήκη του Χατζηκυριάκου-Γκίκα. Το αρχειακό υλικό αφορά χειρόγρα-

φα κείμενα, άρθρα και μελέτες του Γκίκα, ημερολόγια, καταλόγους εκθέσεων και αρχείο αποκομμάτων του ελληνικού και ξένου τύπου και βέβαια την αλληλογραφία του ζωγράφου με πολλές προσωπικότητες της εποχής του.

Εξίσου πλούσιο είναι το φωτογραφικό αρχείο, με προσωπικές φωτογραφίες του Γκίκα, φωτογραφίες και διαφάνειες έργων του, είτε από το παλιότερο, δικό του αρχείο, είτε από τις καινούργιες λήψεις του Μουσείου Μπενάκη. Και οι δύο παραπάνω αρχειακές μονάδες είναι πλήρως ταξινομημένες, και ανοιχτές για τους ερευνητές.

Σημαντικό μέρος της δωρεάς αποτε-

λεί, τέλος η βιβλιοθήκη, με 7.000 τόμους σχετικούς κυρίως με την ιστορία της τέχνης, και επίσης ένα πλήρες αρχείο περιοδικών, καταλόγων και εντύπων που αφορούν τον Γκίκα και το έργο του.

Προβολή του έργου του

Παράλληλα με την αποδοχή της δωρεάς, το Μουσείο Μπενάκη έθεσε σαν στόχο την προβολή και τη στήριξη του έργου του Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα. Πρώτα απ' όλα, δημιουργήθηκε ένας χώρος ανοιχτός καθημερινά για το κοινό αλλά και για τους χιλιάδες μαθητές

που συμμετέχουν στα εκπαιδευτικά προγράμματα που οργανώνει το Μουσείο Μπενάκη ειδικά για την Πινακοθήκη Γκίκα. Πραγματοποιήθηκε ακόμα μία σειρά εκθέσεων και εκδόσεων, με επίκεντρο πάντα τη δημιουργία του καλλιτέχνη. Αναφέρουμε ενδεικτικά ορισμένες από τις εκδηλώσεις αυτές:

- Εκθεση σχεδίων του Ν. Χ. Γκίκα, στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη (1992–1993). Λεύκωμα «Γκίκας – Σχέδια» (εκδ. Αδάμ).

- Εκδήλωση με θέμα «Μνήμη Νικολή Χατζηκυριάκου–Γκίκα» στην Ακαδημία Αθηνών. Εκθεση έργων και προβολή της ταινίας του Βασίλη Μάρου «Χατζηκυριάκος–Γκίκας. Ένας Έλληνας ζωγράφος» (1995).

- Εκθεση έργων του Γκίκα με θέματα από την αρχαία ελληνική τέχνη. Εκδοση του λευκώματος «Η αρχαία Ελλάδα του Γκίκα» (εκδ. Σχήμα και Χρώμα) και εκτύπωση τριών μεταξοτυπιών με ανάλογα θέματα (1995).

- Οργάνωση διημερίδας, στην Ακαδημία Αθηνών, με θέμα «Ν.Χ. Γκίκας – Τρία χρόνια μνήμης» (1997). Παράλληλη έκθεση φωτογραφικών πορτρέτων του Γκίκα από τον J.F. Bohnhomme, στην Πινακοθήκη Γκίκα και κατάλογος «Ghika – Φωτογραφίες 1989–1994». Τα πρακτικά της διημερίδας τυπώθηκαν από την «Ευθύνη» το 1998, με τον τίτλο «Προσωπογραφία Ν. Χ. Γκίκα».

- Εκθεση στο Μουσείο Μπενάκη με θέμα «Ν. Χ. Γκίκας – Τα εργαστήρια του καλλιτέχνη» και προβολή του ντοκιμαντέρ του Π. Ζενέλη με θέμα τη ζωή και το έργο του Γκίκα, παραγωγή του Μουσείου Μπενάκη (1999). Κατάλογος – λεύκωμα «Τα εργαστήρια του Γκίκα» (εκδ. Μουσ. Μπενάκη).

Άλλες εκθέσεις με ποικίλα θέματα –σκηνικά και κοστούμια, φωτογραφία, μικρογλυπτική κ.λπ.– έγιναν στην Αθήνα, σε μεγάλες πόλεις της Ελλάδας και στο Παρίσι. Εκτός από τους καταλόγους των εκθέσεων και τα σχετικά λευκώματα, έγιναν εκδόσεις με υλικό από το αρχείο Γκίκα (αλληλογραφία με τον Δημ. Πικιώνη, τον Henry Miller κ.ά., συλλογές διηγημάτων του Γκίκα, κείμενα από τη διδασκαλία του στο ΕΜΠ, ανέκδοτο αυτοβιογραφικό μυθιστόρημα), φωτογραφικά λευκώματα καθώς και η «Εργογραφία – Βιβλιογραφία Ν. Χ. Γκίκα». Επίσης με τη φροντίδα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Μουσείου Μπενάκη κυκλοφόρησε μια σειρά επιμορφωτικών εκδόσεων γύρω από τη ζωή και το έργο του Ν. Χ. Γκίκα, ενώ άρθρα σχετικά με το επιστημονικό έργο της Πινακοθήκης Γκίκα δημοσιεύτηκαν κατά καιρούς στο περιοδικό των Φίλων του Μουσείου Μπενάκη.

Αυτά όσον αφορά τις μέχρι τώρα δραστηριότητες της Πινακοθήκης Γκίκα. Ακολουθώντας το καινούργιο σκεπτικό του Μουσείου Μπενάκη και σύμφωνα με τη μελέτη που έχει υποβληθεί για το Γ΄ Κοινωνικό Πλαίσιο Στήριξης, ετοιμάζεται ήδη το πρόγραμμα βάσει του οποίου θα πραγματοποιηθεί η επιθυμία του δωρητή να διπλασιαστεί ο εκθεσιακός χώρος, ώστε η Πινακοθήκη να επεκταθεί στο σύνολο του 4ου ορόφου. Μετά τις εργασίες αναπαλαίωσης, θα είναι επίσης επισκέψιμη η κατοικία και το ατελιέ του Χατζηκυριάκου – Γκίκα,

στους αμέσως επόμενους ορόφους.

Με την προοπτική της αξιοποίησης και των υπόλοιπων ορόφων του ακινήτου, το Μουσείο Μπενάκη έχει πάρει από καιρό να ανανεώνει τα μισθωτήρια συμβόλαια, ούτως ώστε το κτίριο να είναι ελεύθερο για να εξυπηρετήσει μόνο μουσειακές ανάγκες. Τα άμεσα σχέδια του Μουσείου, και μετά την ανάπτυξη των εσωτερικών χώρων και την ενοποίησή τους κατά επίπεδο, περιλαμβάνουν τη δημιουργία βιβλιοθήκης Ιστορίας της Τέχνης, τη

στέγαση εργαστηρίων για τη συντήρηση έργων τέχνης και τη συγκρότηση ενός μεγάλου εκθεσιακού χώρου που θα φιλοξενεί έργα και άλλων Ελλήνων καλλιτεχνών.

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, ο γενικότερος στόχος για τη χρήση της πολυκατοικίας της οδού Κριεζώτου θα είναι η δημιουργία ενός Ινστιτούτου ή Αρχείου της Νεοελληνικής Τέχνης, στην έρευνα και την προβολή της οποίας θα είναι αφιερωμένο όλο το κτίριο, με πυρήνα την Πινακοθήκη Γκίκα. ❀

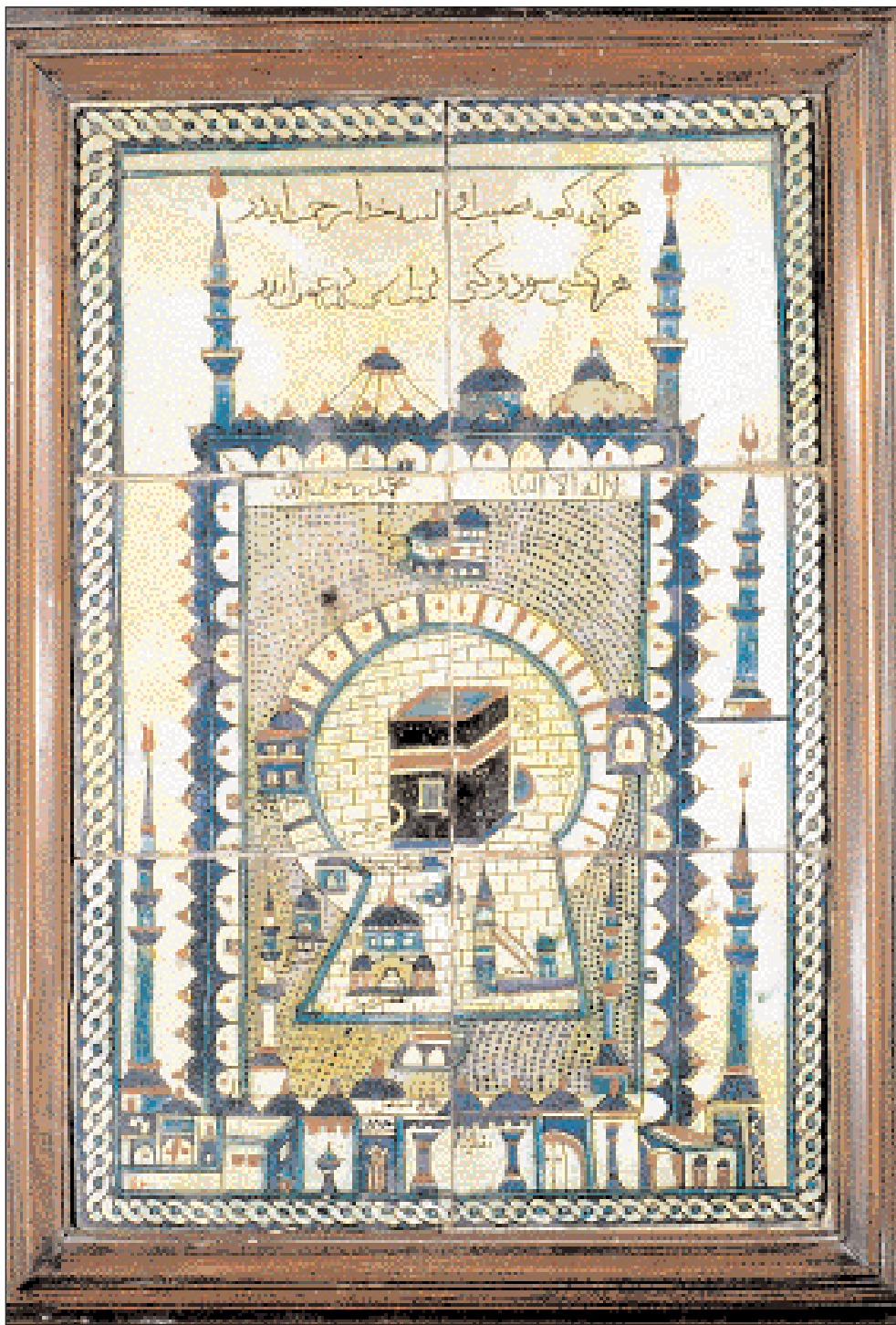

◀ «Το κόκκινο τραπέζι», 1987, ακρυλικό σε μουσαμά, 140x174 εκ.

▲ «Ο Καλλιτέχνης και η Γυναίκα του», 1990, λάδι σε μουσαμά, 70x99 εκ., λεπτομέρεια (από το βιβλίο «Ghika», εκδ. «Αδάμ», 1991).

Συλλογή Ισλαμικής

▲ Εξ κεραμικά πλακίδια επενδύσεως με την παράσταση του ιερού τεμένους της Μέκκας, Ιζνίκ (Τουρκία 17ος αι).

Τον **ΑΝΝΑΣ ΜΠΑΛΛΙΑΝ** – **ΜΙΝΑΣ ΜΩΡΑΪΤΟΥ**

Επιμελητριών της Συλλογής Ισλαμικής
Τέχνης του Μουσείου Μπενάκη

ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ Μπενάκη κατέχει μία από τις πλουσιότερες ποιοτικά συλλογές έργων της ισλαμικής τέχνης σε διεθνή κλίμακα. Με σκοπό την ανάδειξη και τεκμηριωμένη παρουσίαση του πολύτιμου αυτού υλικού αποφασίστηκε από το Ίδρυμα η δημιουργία ενός αυτόνομου μουσειακού οργανισμού, που θα λειτουργήσει ως κέντρο έρευνας και μελέτης του ισλαμικού πολιτισμού.

Ισλαμική είναι η τέχνη των λαών που πιστεύουν στη θρησκεία του Ισλάμ και ο πολιτισμός τους είναι άμεσα επηρεασμένος από τις επιταγές και νοοτροπίες, οι οποίες πηγάζουν από το Κοράνι, το ιερό βιβλίο των μουσουλμάνων. Η διάκριση είναι περισσότερο πολιτισμική παρά θρησκευτική, και συνενώνει ένα εξαιρετικά ευρύ γεωγραφικό και ιστορικό φάσμα πολιτισμών, παρά τις τοπικές παραδόσεις και διαφοροποιήσεις. Στον ισλαμικό κόσμο δεν υπάρχει καθιερωμένη θρησκευτική εικονογραφία, τουλάχιστον έτσι όπως τη γνωρίζουμε από τη χριστιανική τέχνη. Σε αντιστοιχία όμως με τη χριστιανική τέχνη που, με την επίδραση πολιτικών μετασχηματισμών, εξελίσσεται σε ανατολική και δυτική, σε κεντροευρωπαϊκή, βυζαντινή ή ιταλική, έτσι και η ισλαμική τέχνη διαφοροποιείται κατά τόπους και στο πέρασμα των αιώνων.

Τα κύρια χαρακτηριστικά της ισλαμικής τέχνης, που έχουν άμεση σχέση με το περιεχόμενο του Κορανίου και τις μουσουλμανικές παραδόσεις, είναι η έμφαση στον ανεικονικό διάκοσμο και η θέση της καλλιγραφίας ως κύριας μορφής τέχνης. Το Κοράνι απαγορεύει ρητά την ειδωλολατρεία και οι παραδόσεις του προφήτη Μωάμεθ καταδικάζουν την απεικόνιση ανθρώπων ή ζωικών μορφών με το σκεπτικό ότι μιμούνται τη δημιουργικότητα του Θεού.

Για τους λόγους αυτούς οι μουσουλμανικοί χώροι προσευχής και τα θρησκευτικά κτίρια κοσμούνται αποκλειστικά με ανεικονικό διάκοσμο. Η προτίμηση στο φυτικό και γεωμετρικό κόσμημα επεκτείνεται σε όλες τις μορφές τέχνης και ιδιαίτερα στην κοσμική τέχνη όπου, παρά τις απαγορεύσεις, παρεισφρέουν παραστάσεις ανθρώπων και ζώων. Οι κορανικές επιταγές δεν εμπόδισαν την ανάπτυξη μιας κοσμικής ισλαμικής εικονογραφίας με θέματα από τη ζωή των ηγεμόνων και της αυλής τους, που μας είναι γνωστή κυρίως από τη ζωγραφική των χειρογράφων. Η μεγάλη, ωστόσο, τέχνη του ισλαμικού κόσμου είναι η καλλιγραφία, διότι αποδίδει, ουσιαστικά και εικαστικά, το λόγο του Θεού. Οι καλλιγραφημένες κορανικές επιγραφές είναι αναπόσπαστο μέρος της αρχιτεκτονικής διακόσμησης του τζαμιού, συχνά και των αντικειμένων, υποκαθιστώντας την εικονογραφική και συμβολική

Τέχνης

◀ Κεραμικό πιάτο με παράσταση θύσανου φέλλον και Λουλουδιών, Ιζνίκ (Τουρκία), 16ος αι.

λική σημασία των θρησκευτικών παραστάσεων.

Η διαμόρφωση της ισλαμικής τέχνης

Μία ίσως από τις πλέον γοητευτικές φάσεις της ισλαμικής τέχνης –ιδιαιτέρα για τον Έλληνα θεατή– είναι η περίοδος της διαμόρφωσής της, όταν μορφές τέχνης, οικείες στον κόσμο της ύστερης αρχαιότητας, σταδιακά μεταμορφώνονται και αλλάζουν περιεχόμενο. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις αρχές του 20ού αι., όταν ανακαλύφθηκαν στη συριακή έρημο τα ερείπια των πρώιμων ισλαμικών ηγεμονικών κατοικιών, είχαν αρχικά θεωρηθεί από μερικούς ερευνητές έργα κοπτικής ή «ανατολικής» βυζαντινής τέχνης.

Η ισλαμική τέχνη γεννήθηκε με τις αραβικές κατακτήσεις του 7ου και 8ου αι., για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της νέας, μουσουλμανικής ηγετικής τάξης και της μουσουλμανικής αυτοκρατορίας, που αρχικά απλωνόταν από τον Οξο ποταμό έως την Ισπανία. Τον πυρήνα της αποτελούσαν οι βυζαντινές επαρχίες της Συρίας και της Αιγύπτου και τα εδάφη της περσικής αυτοκρατορίας των Σασανιδών. Οι παραδόσεις των κατακτημένων λαών, το ελληνορωμαϊκό παρελθόν και οι μορφές τέχνης, που επί αιώνες αναπτύσσονταν στην ελληνική Ανατολή, κληροδοτήθηκαν στους Αραβες. Η ενσωμάτωση του κράτους των Μεγάλων Βασιλέων στην ισλαμική αυτοκρατορία υπήρξε καταλυτικής σημασίας, ωστόσο, πολλά στοιχεία της σασανιδικής τέχνης, που πέρασαν στο Ισλάμ, είχαν ήδη υποστεί την επίδραση της κλασικής αρχαιότητας.

Ένα τυπικό παράδειγμα της διαδικασίας υιοθέτησης και σταδιακού μετασχηματισμού προγενέστερων μορφών τέχνης είναι το αραβούργημα. Η καταγωγή του είναι το φυτικό κόσμημα της αρχαιότητας: ο μίσχος, το φύλλο και το ανθέμιο που ελίσσονται και διαπλέκονται, στο πλαίσιο ή το βάθος των παραστάσεων. Στον ισλαμικό κόσμο μεταμορφώνεται σε ελισσόμενο βλαστό ή φυτικό πλέγμα που αναπτύσσεται με έναν αέναο, επαναλαμβανόμενο ρυθμό και έχει τη δυνατότητα να επικαλύψει, σαν ένδυμα, οποιαδήποτε επιφάνεια, από ένα μικρό μεταλλικό κιβωτίδιο έως τον τρούλο ενός τζαμιού. Το ίδιο συμβαίνει με το γεωμετρικό κόσμημα, που μόνο του ή σε συνδυασμό με το αραβούργημα, εκτείνεται ακτινωτά στο άπειρο, σχηματίζοντας συνεχή πλέγματα.

Συλλογές και κτίρια

Οι συλλογές ισλαμικής τέχνης του Μουσείου Μπενάκη άρχισαν να συγκροτούνται στην Αίγυπτο τις πρώ-

Χαρακτηριστικά έργα από όλες τις περιοχές όπου άνθισε ο ισλαμικός πολιτισμός

▶ Μαρμάρινη κρήνη με τη βάση της, Αίγυπτος 10ος-12ος αι.

◀ *Επιγράφα χρυσά σκουλαρίκια με ονρματερό διάκοσμο και κοκκίδωση, Αίγυπτος ή Συρία, Προς αι.*

◀ *Ορεχάλκινο κηροπήγιο με ένθετο διάκοσμο από ασήμι, Ιράκ 1317-18.*

▲ *Τμήμα ξυλόλυπτον διάκοσμον με φνιτικό αραβούργημα, Αίγυπτος τέλη 13ου αι.*

τες δεκαετίες του 20ού αι. από τον Αντώνη Μπενάκη (1873-1954). Με αξιοθαύμαστη διορατικότητα ο ιδρυτής του Μουσείου διέγινωσεν τη σημασία του ισλαμικού πολιτισμού, που αφομοίωσε την κληρονομιά της ελληνορωμαϊκής παράδοσης και, δημιουργώντας πρωτότυπες μορφές τέχνης, επηρέασε τους όμορους πολιτισμούς και τη δυτική Ευρώπη. Οι επιλογές του συλλέκτη καθρεφτίζουν βαθιά γνώση της ισλαμικής ιστορίας και τέχνης που τον ώθησε να υπερβεί τα πολιτιστικά

και πολιτικά στερεότυπα της εποχής του. Σε αυτό συνέβαλαν τόσο το περιβάλλον μέσα στο οποίο ανατράφηκε, όσο και η γενέτειρά του, η Αλεξάνδρεια, που μεταμορφώνεται στις αρχές του αιώνα σε κοσμοπολίτικο σταυροδρόμι πολιτισμών. Την ίδια περίοδο και στον ίδιο τόπο συγκροτούνται οι ισλαμικές συλλογές των μεγάλων ευρωπαϊκών και αμερικανικών μουσείων, συχνά μάλιστα το υλικό τους αλλοσυμπληρώνεται με αυτό του Μουσείου Μπενάκη.

Οι συλλογές ισλαμικής τέχνης θα στεγασθούν στο υπό ανάπλαση διατηρητέο κτιριακό συγκρότημα του Κεραμεικού, που βρίσκεται στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας, λίγα λεπτά απόσταση από το νεοκλασικό μέγαρο του Μουσείου Μπενάκη. Περιήλθε στην κατοχή του Μουσείου από δωρεά εν ζωή του αείμνηστου Λάμπρου Ευταξία και αποτελείται από δύο κτίρια κατοικιών, ένα τριώροφο και ένα διώροφο, χαρακτηρισμένα από το 1989 διατηρητέα ως προς τις όψεις τους. Τα δύο

κτίρια συνυπάρχουν σε οικόπεδο επιφάνειας 790.99 μ², επί των οδών Αγίων Ασωμάτων 22 και Διπύλου 12. Στην ίδια περιοχή βρίσκονται σημαντικοί αρχαιολογικοί χώροι, η υπό ανάπτυξη περιοχή της Αρχαίας Αγοράς, ο δωρικός ναός του Ηφαιστού (το γνωστό Θησείο), το αρχαίο νεκροταφείο καθώς και το Μουσείο του Κεραμεικού. Η ανάπλαση του κτιριακού συγκροτήματος προχωρά με γρήγορο ρυθμό και αποτελεί μέρος του γενικότερου προγράμματος ανάπτυξης της περιοχής, που ήδη έχει γίνει πόλος έλξης Ελλήνων και ξένων επισκεπτών. Στα θεμέλια του κτιριακού συγκροτήματος βρέθηκε τμήμα τείχους από την οχύρωση της αρχαίας Αθήνας που εντάχθηκε στην αρχιτεκτονική μελέτη σύμφωνα με τα σύγχρονα δεδομένα παρουσιάσης σύνθετων πολιτισμικών χώρων.

Οι συλλογές ισλαμικής τέχνης του Μουσείου Μπενάκη καλύπτουν γεωγραφικά όλες τις περιοχές όπου άνθησε ο ισλαμικός πολιτισμός και υπομνηματίζουν όλα τα εξελικτικά στάδια της ισλαμικής τέχνης από τον 7ο έως τον 19ο αι. Περιλαμβάνουν πάνω από 8.000 δείγματα κεραμικής, μεταλλοτεχνίας, χρυσοκοΐας, υφαντικής, ξυλογλυπτικής, υαλουργίας, τις μικρές αλλά σημαντικές ενότητες από οστέινα αντικείμενα, ενεπίγραφες επιτύμβιες στήλες, όπλα και γυάλινα σταθμιά, μικρότερες ομάδες από μεταλλικές ή ξυλίνες σφραγίδες, κεραμικά φίλτρα κ.ά., καθώς και τον εσωτερικό μαρμαροθετημένο διάκοσμο ενός αρχοντικού του 17ου αι. από το Κάιρο. Υπομνηματίζεται επομένως με συνέπεια η συνέχεια του ισλαμικού χρόνου δεκατριών αιώνων από την πρωτοϊσλαμική έως την οθωμανική εποχή και η εξέλιξη της ισλαμικής τέχνης έως τον 19ο αι.

Στο νέο μουσείο προβλέπεται να εκτεθεί και το μεγαλύτερο τμήμα της συλλογής κοπτικής τέχνης που περιλαμβάνει αντικείμενα κατασκευασμένα στην Αίγυπτο από τον 4ο έως τον 8ο αι. Η ενότητα των έργων της κοπτικής τέχνης περιλαμβάνει γύρω στα 1.000 αντιπροσωπευτικά έργα κεραμικής, ξυλογλυπτικής, χαλκοτεχνίας, κυ-

ρίως όμως μια μεγάλη συλλογή από υφάσματα που προσφέρονται για τη μελέτη των υλικών και τεχνικών υφαντικής της αρχαιότητας.

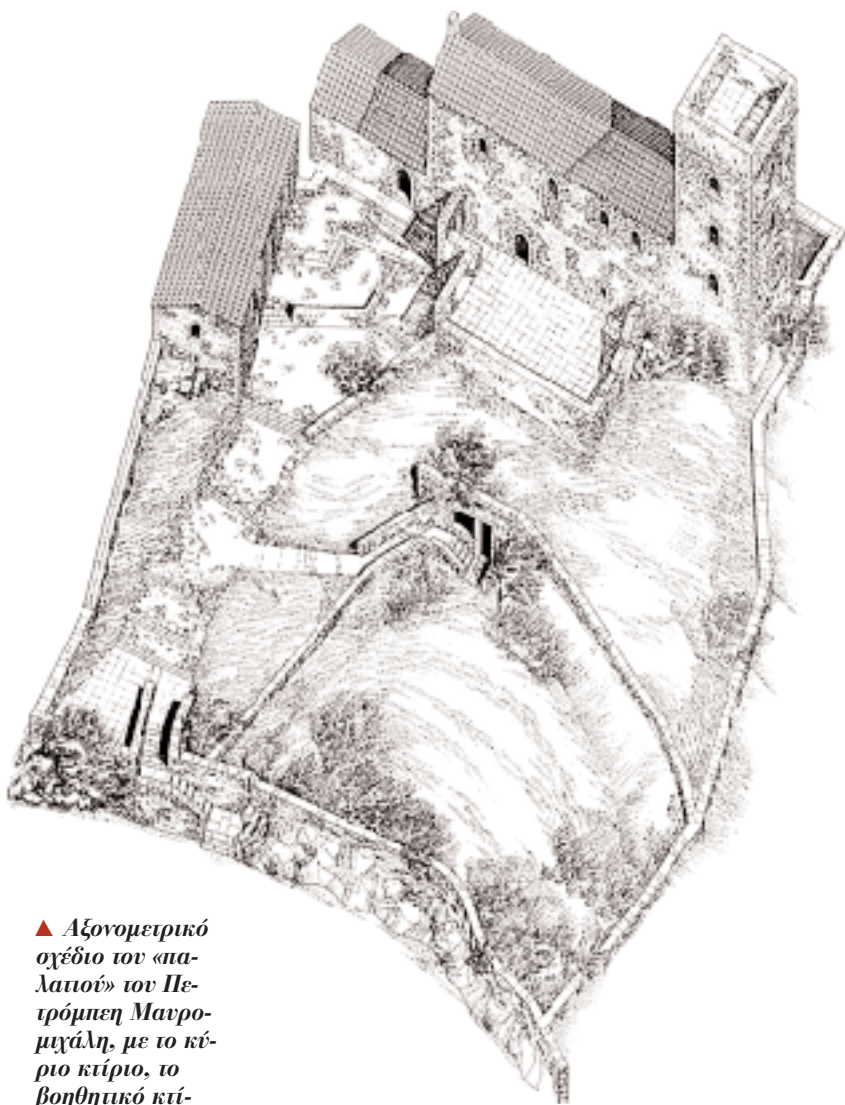
Συμμετοχή σε διεθνείς εκθέσεις

Η συχνή παρουσία του Μουσείου Μπενάκη σε διεθνείς εκθέσεις ισλαμικής τέχνης πιστοποιεί τη μοναδικότητα των συλλογών του. Αυτή την περίοδο, αντικείμενα της συλλογής αποτελούν το βασικό υλικό σε δύο σημαντικές εκθέσεις. Η πρώτη, με τίτλο «Earthly Beauty, Heavenly Art, Art of Islam», πραγματοποιείται στο Μουσείο Ερμιτάζ της Αγίας Πετρούπολης, και η δεύτερη με τίτλο «Memories of the Arab Empire» διορ-

γανώνεται με τη συνεργασία του Μουσείου του Λούβρου στο Auditorio de Galicia, στο Santiago de Compostela, που είναι πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης για το 2000. Συγχρόνως, προετοιμάζεται η συμμετοχή σε άλλες αντίστοιχες θεματικά εκθέσεις, οι οποίες διοργανώνονται από το Institut du Monde Arabe στο Παρίσι, το Βρετανικό Μουσείο στο Λονδίνο, καθώς και την American Federation of Arts με θέμα «Colors of Paradise. Masterpieces of the Ottoman Empire». Το 2002 έχει προγραμματιστεί να φιλοξενηθεί στο Μουσείο Μπενάκη η έκθεση «Glass of the Sultans», η οποία συνδιοργανώνεται από το το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης και το Corning Museum of Glass. ❧

▲ *Μεταξωτό καφτάνι υφασμένο με ελαιοδόμην βλασιούς και μεγάλα ρόδια, Τουρκία, δεύτερο μισό 16ου αι.*

Στο Λιμένι της Μάνης

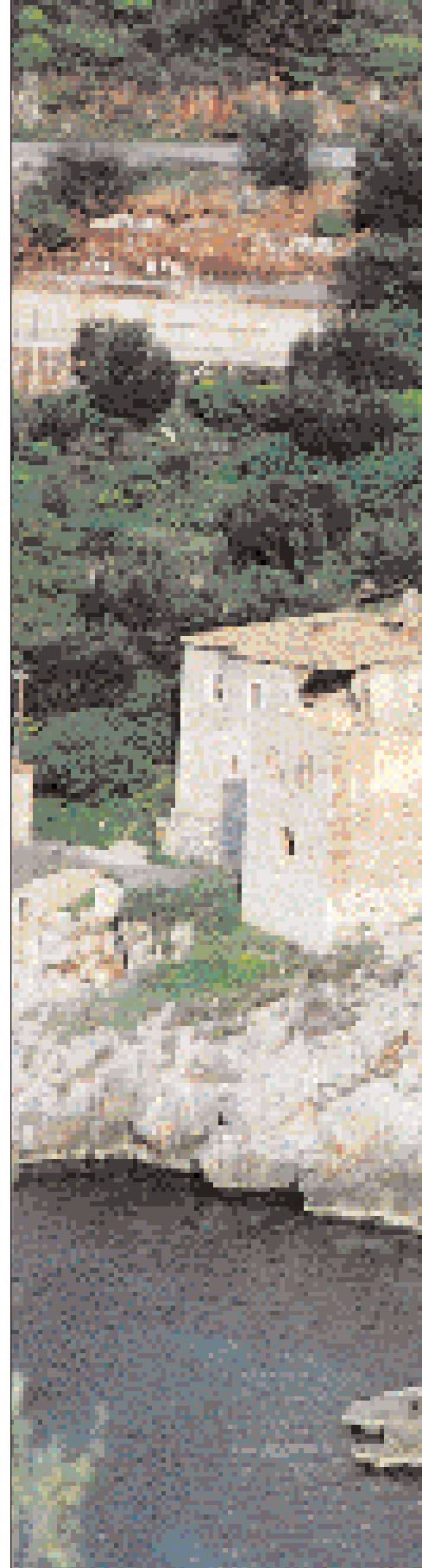
▲ Αξονομετρικό σχέδιο του «παλατιού» του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, με το κύριο κτίριο, το βοηθητικό κτίσμα, τον υπαίθριο χώρο.

Των **ΚΟΡΝΗΛΙΑΣ ΖΑΡΚΙΑ** – **ΓΙΑΝΝΗ ΣΑΪΤΑ**

Αρχιτεκτόνων-εθνολόγων

Η ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΣ της Μάνης με τα ιδιόμορφα χαρακτηριστικά –περιβαλλοντικά, ιστορικά, εθνολογικά, οικιστικά, αρχιτεκτονικά– αποτελεί ένα σημαντικό πολιτιστικό κεφάλαιο, σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Η ανάδειξη και η ανάπτυξη της επιδιώκεται να συνδυασθούν με τη διατήρηση και προβολή της αρχιτεκτονικής και πολιτιστικής φυσιογνωμίας της. Προκειμένου να συμβάλει στην προβολή και ανάδειξη της περιοχής, το Μουσείο Μπενάκη από τις αρχές του 1996 οργάνωσε ένα πιλοτικό πρόγραμμα, με επίκεντρο το Λιμένι και την Αρεόπολη. Το πρόγραμμα αποσκοπεί να καταστήσει τους δύο οικισμούς πόλους μελετημένης ανάπτυξης και αναβάθμισης της χερσονήσου. Το πρόγραμμα βασίστηκε σε πολύχρονη προετοιμασία και

► Το κεντρικό τμήμα του οικισμού Λιμένι με το «παλάτι» του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, το οποίο θα στεγάσει το Μουσείο Μέσα Μάνης και Μαυρομιχαλαίων.

πραγματοποιείται με τη συνεργασία των αρμόδιων κεντρικών υπηρεσιών, όπως του υπουργείου Πολιτισμού, του ΥΠΕΧΩΔΕ, του ΕΟΤ και του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Λακωνίας και του Δήμου Οιτύλου. Τα έργα συνδυάζονται με τη θεσμική προστασία τόσο ορισμένων επίλεκτων κτιρίων και του περιβάλλοντα χώρου τους όσο και ολόκληρων των οικισμών.

Μια από τις παρεμβάσεις στο Λιμένι, αφορά το «παλάτι» του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, το οποίο πρόκειται να διαμορφωθεί σε Μουσείο Μέσα Μάνης και Μαυρομιχαλαίων. Μαζί με τα έργα που αποσκοπούν στην επισκευή και τη διαμόρφωση του κύριου κτιρίου σε Μουσείο και στην αποκατάσταση και διαμόρφωση ενός βοηθητικού προσκτίσματος σε πωλητήριο, προχωρούν τα θεσμικά μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος χώρου του «παλατιού». Ειδικότερα θεσμοθετείται ένας χώρος οκτώ στρεμμάτων ως πολιτιστι-

κό άλσος, ενώ μια σειρά ιστορικών κτιρίων χαρακτηρίζονται ως παραδοσιακά και διατηρητέα.

Άλλο κεντρικό αντικείμενο της παρέμβασης στο Λιμένι, είναι η αποκατάσταση του αξιόλογου και ιστορικού μοναστηριού της Βρετής, που ανήκε στους Μαυρομιχαλαίους. Με χρημ. του Ιδρύματος Σ. Νιάρχου, αποκτήθηκε η κυριότητα του μοναστηριακού συγκροτήματος και του περιβάλλοντα χώρου του, με σκοπό να αποκατασταθούν τα κτίρια και να στεγαστούν εκεί οι λειτουργίες του Κέντρου Μελέτης και Προβολής της Αρχιτεκτονικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Μάνης (ΚΕ.ΜΕ.ΠΡΟ.Μ.). Το Κέντρο αυτό θα αποτελεί μαζί με το Παλάτι των Μαυρομιχαλαίων παράρτημα του Μουσείου Μπενάκη στη Μάνη. Προβλέπεται να καταστεί ένα πρότυπο κέντρο μελέτης και τεκμηρίωσης του μνημειακού, ιστορικού και εθνολογικού πλούτου της περιοχής. Μέσα στους στόχους του είναι να συμβάλει ουσιαστικά στην προβολή και ανάδειξη του Λιμενίου και της Μάνης, προσφέρο-

ντας εξειδικευμένη τεχνογνωσία στον τομέα αυτόν. Επίσης θα αποτελέσει πόλο προσέλκυσης και ενδιαφέροντος για επισκέπτες και θα προσφέρει χώρο συναντήσεων και φιλοξενίας για ερευνητές και επιστήμονες της ελληνικής και διεθνούς επιστημονικής κοινότητας.

Το κτιριακό συγκρότημα περιλαμβάνει, εκτός από το ναό που χρονολογείται στα 1731, τρεις πτέρυγες με κτίρια στα οποία θα διαμορφωθούν γραφεία, βιβλιοθήκη, αίθουσα πολλαπλών χρήσεων, ξενώνες, εργαστήρια για τους ερευνητές, τραπεζαρία, χώροι υγιεινής και αποθηκευτικοί χώροι. Το προαύλιο, ο κήπος και οι χώροι στάθμευσης αυτοκινήτων θα συμπληρώνουν το κτιριακό σύνολο. Η επιτυχία και η ολοκλήρωση του προγράμματος εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τη συνεργασία των αρμόδιων φορέων, αλλά και από τη σύμπραξη και συνδρομή της ιδιω-

*Πιλοτικό πρόγραμμα
για την προβολή
της αρχιτεκτονικής
κληρονομιάς της περιοχής*